

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MANCA ROTNER

**RAZVOJNA VLOGA ŽENSK V DRŽAVAH V RAZVOJU – PRIMER
KENIJE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MANCA ROTNER

MENTORICA: DOC. DR. MAJA BUČAR

**RAZVOJNA VLOGA ŽENSK V DRŽAVAH V RAZVOJU – PRIMER
KENIJE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

KAZALO	STRAN
1. UVOD	1
2. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED POLOŽAJA ŽENSK V KENIJI DO LETA 1978	6
2.1. Čas pred kolonializmom	6
2.2. Čas kolonializma	7
2.3. Post-kolonialno obdobje (do 1978)	8
3. POLOŽAJ ŽENSK V KENIJI OD LETA 1978 DO DANES	10
3.1. Vloga žensk v kmetijstvu	10
3.2. Zdravstveno stanje žensk in problem nečiste vode	13
3.2.1. Zdravstveno stanje žensk	13
3.2.2. Problem nečiste vode	18
3.3. Izobraževanje žensk	19
3.4. Merjenje enakosti med spoloma	21
3.4.1. Indeks človekovega razvoja	22
3.4.2. Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja	25
3.4.3. Merilo razporejenosti moči po spolu	27
4. PRAVICE ŽENSK V PRAVU	29
4.1. Pravice žensk v mednarodnem pravu	30
4.2. Pravni sistem Kenije in pravice žensk	40
4.2.1. Običajno pravo	41
4.2.2. Kodificirani pravni viri	46
5. AKTIVNOST DRŽAVE, NEVLADNIH IN MEDNARODNIH ORGANIZACIJ	51
5.1. Aktivnosti države na področju kmetijstva	51
5.2. Aktivnosti države na področju zdravstva in problematike nečiste vode	52
5.3. aktivnosti države na področju izobraževanja	54
5.4. Aktivnosti nevladnih in mednarodnih organizacij na področju kmetijstva, zdravstva in problematike nečiste vode ter na področju izobraževanja	56
6. PRIHODNOST ŽENSK V KENIJI IN DVR	60
7. SKLEP	62
8. REFERENCE	65

UPORABLJENE KRATICE

BDP	Bruto domači proizvod
DVR	Države v razvoju
GA	General Assembly (<i>sl.</i> Generalna skupščina Združenih narodov)
GDI	Gender-related index (<i>sl.</i> po spolu prirejen indeks človekovega razvoja)
GEM	Gender empowerment index (<i>sl.</i> merilo razporejenosti moči po spolu)
HDI	Human development index (<i>sl.</i> indeks človekovega razvoja)
NEPAD	The New Partnership for Africa's Development
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PPP	Purchasing power parity (<i>sl.</i> po kupni moči)
UNAIDS	United Nations Programme on HIV/AIDS
UNDP	United Nations Development Programme
UNEP	United Nations Environmental Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UN-HABITAT	United Nations Human Settlements Programme
UNICEF	United Nations Children's Fund
USD	Ameriški dolar
WHO	World Health Organization
ZN	Združeni narodi

1. UVOD

V DVR imajo ženske ključno vlogo v kmetijski proizvodnji in pomembno prispevajo k preživetju družine, saj jim je 'naložena' skrb za otroke, ostarele in ostale družinske člane, obdelujejo zemljo, pridelujejo hrano za družino in trg, nosijo vodo in drva. V Aziji, na primer, ženske opravijo kar od 50 do 90 odstotkov dela na riževih poljih, v Afriki pa prispevajo od 60 do 80 odstotkov k proizvodnji hrane (Poročilo Generalnega sekretarja ZN 2005: 4-5).

Namen diplomskega dela je predvsem izpostaviti problem, da je prispevek žensk k razvoju v DVR resno podcenjen. Kljub temu da so ženske v DVR nepogrešljiv del kmetijske proizvodnje, so diskriminirane, ne priznava se jim njihove pomembne vloge v proizvodnem procesu in njihovih premoženjskih pravic. Prav zaradi tega so izključene iz razvojnih programov, nimajo dostopa do virov, moderne tehnologije, finančnih sredstev in živijo v nevdržnih življenjskih razmerah. Zaradi tradicij, običajev, državne politike ter pogosto grobih posegov v njihovo integriteto so močno izpostavljene nalezljivim boleznim, predvsem okužbi z virusom HIV/AIDSom, boleznim zaradi onesnažene vode, njihove možnosti na področju dostopa do razvojnih programov, zdravstvenih storitev, izobraževanja, politične participacije so v DVR veliko manjše, kot jih imajo moški. Ženske so v teh državah pogosto 'nevidne' in diskriminirane, kar predstavlja največji problem enakopravnosti spolov in s tem napredku države.

Ženske so v DVR diskriminirane na različnih življenjskih področjih. Naloga se osredotoči predvsem na tri sklope: kmetijstvo in lastninsko pravico žensk, dostop do zdravstvenih storitev in čiste vode ter možnosti za izobraževanje.

Večina podeželskih območij v DVR je močno odvisnih od kmetijstva, kjer večinoma delajo ženske. V državah, kjer prevladujejo tradicije in običaji, jim je lastninska pravica kršena, dostop do kreditov, razvojnih programov in izobraževanja pa onemogočen. Ne morejo posedovati zemlje, ki jo obdelujejo, hiše, v kateri živijo, ne morejo dedovati, vdove in ločene ženske ostanejo zaradi pritiskov moževih sorodnikov brez vsega.

Kmetijske reforme v DVR so ženske prikrajšale njihovih pravic. V Latinski Ameriki, natančneje Braziliji, Mehiki, Nikaragvi, Paragvaju in Peruju, je raziskava pokazala, da ima lastništvo nad zemljo le $\frac{1}{3}$ ali manj žensk. Podobna situacija je v Vzhodni Evropi, kjer so postali novi lastniki zemlje v glavnem moški. V Kirgizistanu je tako raziskava pokazala, da je v lasti žensk le 450 od 38 724 kmetij. V večini Azije dajejo tradicije in stereotipi o ženskah prednost do nadzora nad zemljo moškim. V Nepalju je po raziskavi gospodinjstev le v 11% vseh gospodinjstev zemlja v lastništvu žensk. V Podsaharski Afriki naletimo na podoben položaj, saj na podeželju še vedno prevladujejo tradicije in običaji, ki diskriminirajo ženske. (glej Poročilo Generalnega sekretarja 2005: 6-7) V Keniji je na ženske registrirano le 5% zemlje (Lumumba 2004: 6).

Velik problem za ženske v DVR predstavljajo boleznin in dostop do zdravstvenih storitev. Največje zdravstvene probleme predstavljajo okužba z virusom HIV/AIDSom, malarija, tuberkuloza, nepravilna prehrana in podhranjenost, nečista voda, problemi na področju reprodukcije, nezmožnost žensk, da same odločajo o svojem spolnem življenju. Dodaten problem predstavlja tudi to, da ženske nimajo enakih možnosti na področju dostopa do zdravstvenih storitev kot moški. Zaradi boleznin in nezmožnosti zdravljenja se njihova življenjska doba znižuje, pada tudi njihova produktivnost. Za primer: v Keniji je življenjska doba za ženske le 46,3 let, za moške pa 48,1 let, na Norveškem, ki je na lestvici GDI na prvem mestu, je bila ta doba v letu 2003 za ženske 81,9 in moške 76,8 (HDR 2005: 299-301).

Na podeželskih področjih v DVR so deklice zaradi njihove tradicionalne vloge pogosto prikrajšane enakih možnosti izobraževanja kot dečki. Naloga deklic je skrb za družino in gospodinjstvo, za kar pa ne potrebujejo posebne izobrazbe. Po podatkih HDR (2005: 299-301) je bilo leta 2003 npr. v Keniji pismenih 70,2% žensk nad 15 let in 77,7% moških nad 15 let.

Položaj žensk in njihova vloga v gospodarskem razvoju DVR bo v nalogi prikazana na konkretnem primeru, in sicer na primeru afriške države Kenije. Za osvetlitev položaja žensk so v nalogi uporabljeni različni kazalci – predvsem

kazalci UNDPja, ki primerjajo položaj žensk s položajem moških na različnih življenjskih področjih.

Naloga se, kot rečeno, osredotoči na položaj oziroma razvojno vlogo žensk v Keniji kot primeru DVR. Kot v večini DVR se tudi v Keniji ženske soočajo z diskriminacijo, neupoštevanjem njihove pomembne vloge v razvoju države, omejenem dostopu do razvojnih programov, zdravstvenih storitev, izobraževanja, politične participacije itd.

V predkolonialnih časih so zemljo, ki je bila v Keniji vedno najbolj dragoceno premoženje, nadzorovali in upravljali 'starešine', modreci klana, in sicer na podlagi običajev in praks. Kljub temu da so bile premoženjske pravice žensk omejene – zadolžene so bile namreč le za gospodinjstvo, obdelovanje zemlje in pridelke, moški pa so upravljali, nadzorovali in posedovali zemljo – so se zavedali pomembne vloge žensk v proizvodnem procesu; imele so pravico do uporabe in dostopa do zemlje. V času britanske kolonizacije (okrog leta 1894) so kolonizatorji dodelili zemljo moškim, ženske pa iz tega popolnoma izključili in jim niso priznavali pravice do nje. Po osamosvojitvi izpod britanske nadoblasti je nova kenijska zakonodaja skoraj v celoti izključila premoženjske pravice žensk, predvsem pravico do lastništva zemlje, hiše, uporabe zemlje ipd., in jih napravila za 'objekt' diskriminacije in izkoriščanja. Nekateri zakoni premoženjske pravice žensk sicer teoretično dopuščajo, na primer Zakon o nasledstvu, a določila prihajajo v konflikt z običajnih pravom, ki je poleg kodificiranih pravnih virov veljavno pravo v Keniji.

Kršenje pravic žensk, kot so lastninska pravice, dedne pravice, pravice do virov, kreditov, informacij, izobraževanja, zmanjšuje njihovo produktivnost in motivacijo v proizvodnem procesu, kar posledično vpliva na gospodarski razvoj države. Največji delež k dohodkom Kenije prispeva ravno kmetijstvo – okrog 60% (Strickland 2004: 18).

Glede na prej povedano je hipoteza diplomske naloge, da polna participacija žensk v razvojnem procesu države ni mogoča, če nimajo premoženjskih pravic oziroma so njihove premoženjske pravice kršene. Ženske predstavljajo večino

zaposlenih v kmetijski proizvodnji. Naloga bo skušala na primeru Kenije dokazati, da diskriminacija žensk, kršenje njihovih premoženjskih pravic, kot so lastninska in dedne pravice, pravica do stanovanja, uporabe zemlje in njenih sadov, pravica dostopa do virov, kreditov, informacij, izobraževanja, zdravstvenih storitev ipd. ter ogroženost zaradi različnih bolezni – predvsem okužbe z virusom HIV/AIDSom – zmanjšujejo njihovo produktivnost v proizvodnem procesu, to pa posledično vpliva tudi na gospodarski razvoj države.

Kompleksnost teme onemogoča, da bi diplomska naloga zajela vse DVR in vse vidike kršenja pravic žensk ter njihove vloge v gospodarskem razvoju države. Ravno zato se bo najprej omejila na Republiko Kenijo kot primera DVR. Nadalje se omeji na ženske na podeželju, predvsem na tista okrožja države, kjer se v skupnosti v glavnem opirajo na tradicije in običaje, torej na običajno pravo. Zadnja omejitev bodo premoženjske pravice žensk, saj ravno kršenje letih močno vpliva na njihovo produktivnost v proizvodnem procesu.

Za lažjo predstavo je najprej potrebno razložiti, kaj premoženjske pravice sploh so. »Premoženjske pravice so pravice imeti nekaj v posesti, pravice kaj pridobiti – bodisi z nakupom, darilom ali dedovanjem – voditi, upravljati, uživati ter razpolagati z materialnim in nematerialnim premoženjem, vključno z zemljo, stanovanjem oziroma bivališčem, denarjem, bančnimi računi, živino, pridelki in letnimi dohodki.« (Q&A: Women's Property Rights 2004: 1).

Predmet proučevanja bo, kot rečeno, razvojna vloga žensk v DVR, podrobneje v Keniji. Nekatere pravice žensk so kršene, skupnost jim ne priznava njihove pomembne vloge v gospodarskem razvoju države, prihaja pa tudi do konflikta znotraj pravnega sistema države. V Keniji namreč veljajo kodificirani pravni viri in običajno pravo, ki si pogosto nasprotujejo. Do konflikta prihaja tudi med pravnimi viri države in mednarodnimi pravnimi viri. To problematiko je pomembno izpostaviti in s tem sprožiti vsaj razmislek o njej.

V diplomskem delu temelji analiza predvsem na preučevanju primarnih in sekundarnih virov, pregled uporabljenih raziskovalnih metod pa je naslednji:

- s primerjalno metodo so primerjana določila o premoženjskih pravicah žensk v notranji zakonodaji Kenije z določili v mednarodnih pogodbah.
- Vsebinska metoda analizira besedila različnih avtorjev glede premoženjskih pravic žensk in vloge žensk v proizvodnem procesu.
- Študija primerov se dotakne nekaterih primerov diskriminacije žensk v proizvodnem procesu in kršenja njihovih premoženjskih pravic.
- Analiza obstoječih (sekundarnih) statistik je še ena izmed petih metod, s katero so pregledani in analizirani gospodarski kazalci države in podatki o vključevanju žensk v gospodarske procese, posebno na področju kmetijstva.
- Nenazadnje je uporabljena še normativna analiza in analiza primarnih virov, v okviru katere so za proučevanje konkretnih primerov uporabljeni pravni in primarni viri.

Diplomska naloga ima po uvodnem poglavju, kjer je predstavljena problematika, hipoteze, metoda analize in struktura naloge, še štiri poglavja in zaključek.

Drugo poglavje obravnava kratek zgodovinski pregled pravic žensk in njihove vloge v proizvodnem procesu, ki je razdeljen na tri obdobja, in sicer na obdobje pred kolonializmom, med njim ter po njem.

Sledi poglavje, ki podrobno obravnava položaj žensk in njihovo vlogo v gospodarskem razvoju države Kenije ter primerja pomembne kazalce UNDPja s kazalci drugih DVR in nekaj najbolj razvitih držav.

V četrtem poglavju je pregled pomembnejših mednarodnih dokumentov, ki urejajo pravice žensk, sledi pa še pregled notranje zakonodaje Kenije na področju pravic žensk s poudarkom na kodificiranih pravnih virih in običajnem pravu ter položaju žensk in njihovih premoženjskih pravic v njem.

V petem poglavju je obravnavana vloga in aktivnost države ter nevladnih organizacij pri reševanju problematike na področju pravic žensk. V zadnjem, šestem poglavju, je obravnavana prihodnost žensk. Zakaj je vlaganje v ženske

pozitivno za razvoj države in kakšno vlogo lahko pri tem igra država? Kakšnim oviram smo priča pri uresničevanju premoženjskih pravic žensk in njihove vloge v gospodarskem razvoju države? V sklepih so predstavljene še možne rešitve problema v Keniji in posplošitev ugotovitev za vse DVR.

2. KRATEK ZGODOVINSKI PREGLED POLOŽAJA ŽENSK V KENIJI DO LETA 1978

Za lažjo predstavo in razumevanje položaja žensk, predvsem pa za razumevanje njihove vloge v gospodarskem razvoju države v Keniji danes, je potrebno na kratko predstaviti položaj in vlogo žensk skozi zgodovino. Odnos do žensk in njihova vloga v družbi se je najbolj spremenila s posegom kolonizatorjev v življenje prvotnih prebivalcev, dediščina novega sistema, ki so ga le-ti vpeljali v svojem protektoratu, pa je vidna še danes.

2.1. Čas pred kolonializmom

V času pred kolonializmom je v Keniji veljal pravni sistem, ki je temeljil na praksi in običajih. Uveljavljanje le-teh je bilo v rokah starešin, ki so bili največkrat moški predstavniki skupnosti. Poleg izvajanja ritualov, ohranjanja miru in reševanja morebitnih problemov so bili starešine zadolženi tudi za vsa vprašanja v zvezi z zemljo. Pri urejanju teh vprašanj so bili pomembni spol, starost in pozicija v klanu.

Pravica do posesti je bila v tistem času skupna; skupnost si je zemljo delila, o njeni delitvi in prenosih pa je odločal starešina. Individualnih lastnikov zemlje ni bilo. Ženske so imele dostop do zemlje le preko svojih moških sorodnikov in so bile odgovorne za celoten proces pridelovanja – skrbele so za vodo, rast, obdelovanje in pobiranje plodov, moški pa so upravljali z zemljo. Hiša in gospodinjstvo je bilo v celoti v rokah žensk, pri čemer pa niso bile upravičene do dedovanja hiše in zemlje; le-to naj bi dobile s poroko.

V primeru, da je ženska postala vdova ali se ločila, so ji njene družbene vezi še vedno dovoljevale dostop do zemlje. Če pa so se te vezi v kakršnemkoli smislu

ohromile ali ni hotela, da jo 'podeduje' kateri od moževih moških sorodnikov, je bila lahko izgnana z zemlje. To je bilo v času pred kolonializmom malo verjetno, prvič zaradi solidarnosti in spoštovanja tradicij v skupnosti in drugič zaradi tradicionalne vloge žensk v njej.

Vloga žensk je bila že v času pred kolonializmom izredno pomembna. Skrbele so za dom in družino, poleg tega pa so imele ključno vlogo v obdelovanju zemlje, pridelavi in pobiranju pridelkov, s katerimi so preživljale ne le svojo družino, ampak tudi skupnost. Moški so zemljo le upravljali, se o njej dogovarjali, odločali in jo z odobritvijo starešine prenašali drug na drugega, brez posvetovanja z ženskami. Diskriminacija žensk je torej obstajala, a dostop do zemlje in njeno obdelovanje jim je bil zaradi spoštovanja tradicij in solidarnosti v skupnosti omogočen.

2.2. Čas kolonializma

V času velikih kolonialnih osvajanj so se razmere v Afriki močno spremenile. Kolonizatorji so osvojene afriške države preoblikovali, jim vsilili novo politično ureditev in tako močno vplivali na njihov nadaljnji razvoj. Kenija je bila leta 1895 (glej Benschop 2002: 43) razglašena za britanski protektorat in je pod britansko oblastjo ostala vse do leta 1963, ko je postala neodvisna država. Angleški pravni sistem je bil nad pravili običajev in tradicije in je močno spremenil ureditev države. Zemljo, ki je bila v lasti skupnosti, so s pomočjo Odredbe o zemljiščih za Vzhodno Afriko iz leta 1897¹ (glej Benschop 2002: 43) razlastili, v lastnino pa so jo dobile britanske oblasti, ki so zdaj urejale delitev zemlje in režim na njej.

Nov sistem dodeljevanja zemlje je pravico do uporabe zemlje v kmetijske namene podelil moškim, ki so tako še vedno nadzorovali zemljo in vse, kar je na njej. Sčasoma so lahko zemljo prodali brez dovoljenja starešin ali družine, poleg tega pa so imeli pravico do morebitnih presežkov v kmetijski proizvodnji. Način življenja se je za prvotne prebivalce popolnoma spremenil. Moški so vse

---

¹ Tu gre za The East Africa Land Regulations iz leta 1897 (Benschop 2002: 43), ki je omogočal odtujitev zemlje staroselcem in njeno oddajo novim priseljencem.

bolj odhajali za delom v mesta in na plantaže kolonialnih gospodov in puščali ženske doma. Le-te so postale nekakšni mali posestniki, saj so skrbele za obdelovanje zemlje, iskale vodo in drva za kurjavo, skrbele za družino in male živali.

Marjolein Benschop (2002: 48) v svojem delu *Rights and Reality* piše, da se je nova britanska oblast osredotočila predvsem na to, da ustvari jasno razliko med javnim in privatnim življenjem, pri čemer naj bi bili moški javni akterji, ženske pa privatni. Joganova (2001: 1) piše, da »je bila v znanih zgodovinskih družbah delitev dela in osebnostnih lastnosti po spolu strogo zamejena, utrjevana in nadzorovana tako, da je bila moškim dodeljena javna sfera in hierarhično višje mesto ter nadrejen položaj ne le v javni temveč tudi v zasebni sferi.« Naprej še piše, da so bile »družbeno nujne in neprekinjene dejavnosti pri zagotavljanju obstoja posameznika in vrste določene kot ženska dela in nižje vrednotene v primerjavi z javnimi« (*ibid.*). S tem so torej ustvarili dodatno diskriminacijo žensk in jim pravzaprav odvzeli še tiste pravice in zaščito, ki so jih bile deležne po običajih in tradiciji v skupnosti. V novem sistemu njihove pravice niso bile pravno priznane in zaščitene. Vse večji prepad med spoloma so kolonizatorji delali tudi pri izobraževanju, saj so ženske učili le to, »kako biti dobre žene in gospodinje« (Benschop 2002: 49).

Skoraj sedemdesetletna britanska oblast je močno vplivala na razvoj pravnega sistema v Keniji in na odnos do žensk. Pravila običajev in tradicij so zaradi vpliva kolonialnih gospodov na starešine sčasoma postala bolj stroga in skladna z novim sistemom, kar je spremenilo odnose med moškimi in ženskami oziroma odnos moških do žensk, posledično pa je privedlo tudi do tega, da so v moških očeh ženske izgubile svojo prvotno vlogo v produktivnem in reproduktivnem delu.

2.3. Post-kolonialno obdobje (do leta 1978)

Po osamosvojitvi leta 1963 je prišlo v Keniji do radikalne spremembe političnega sistema. Močno centraliziran sistem v obdobju kolonialne nadvlade je zamenjal decentraliziran sistem, v katerem so si izvršno oblast delili šef

države in ministrski predsednik ter regionalne skupščine, ki so imele avtoriteto nad zemljo, izobraževanjem, davki, policijo in lokalno oblastjo. Vzpostavljena sta bila tudi dvodomno zakonodajno telo in neodvisno sodstvo. (glej Benschop 2002: 139)

Politika do zemlje je ostala skorajda nespremenjena, kmalu pa so se začela rušiti tudi ustavna določila. Funkcija predsednika se je skoraj izenačila s funkcijo kolonialnega guvernerja. Nova oblast je od kolonialnih predhodnikov prevzela nekaj zakonov, npr. Zakon o premoženju poročenih žensk iz leta 1882, ki velja še danes. Ženske so bile še naprej diskriminirane, saj novi zakoni niso ščitili njihovih lastninskih pravic. Razlikovanje med spoloma, ki so ga oblikovali kolonialisti, se je obdržalo.

V letih od 1960 do 1970-ih je nova oblast v Keniji izpeljala obsežno agrarno reformo in modernizirala kmetijske programe (The Role of Women in Economic Development 1989: 4), ki so vključevali tudi aktivnejšo vlogo žensk v razvoju gospodarstva. Novi programi so na mala posestva vpeljali pridelovanje kave, čaja, bolhača², koruze in mlečnih izdelkov (*ibid.*).

Mala posestva, na katerih so vsa dela opravljale ženske, so tako postajala vse pomembnejši del kmetijstva in so tudi prispevala največji delež h gospodarskem razvoju države. Vloga žensk v kmetijski proizvodnji se je tako še povečala, saj se je njihovo delo razširilo na različne vrste pridelkov in živine.

Kljub temu da so ženske sedaj aktivneje sodelovale v kmetijstvu in so se njihove naloge razširile na pridelovanje več vrst pridelkov, skrb za več vrst živine in več vrst opravil, so bile v svojih pravicah še vedno zelo omejene. Pogosto so bile diskriminirane zaradi tradicij in običajev, niso imele dostopa do informacij, virov in izobraževanja, omejena pa je bila tudi njihova priložnost za zaslužek.

---

² Rastlina (lat. *Chrysanthemum cinerariifolium*; ang. Pyrethrum), ki vsebuje piretrine. Le-ti imajo lastnosti naravnega insekticida. Kenya je največji proizvajalec te rastline na svetu, saj prispeva 90% k svetovni proizvodnji (<http://www.kapikeny.com/pyreth.htm>, 21. 11. 2005).

Poleg tega so produktivnost žensk v kmetijstvu omejevali tudi večurno iskanje vode in nabiranje drv za kurjavo, skrb za otroke in ostarele ter delo v gospodinjstvu. Zaradi teh opravil so imele manj časa za kmetovanje, kar je posledično vplivalo na gospodarski razvoj države. Kenija je bila namreč, in še vedno je, odvisna od kmetijske proizvodnje, le-ta pa je slonela na ženskah.

3. POLOŽAJ ŽENSK V KENIJI OD LETA 1978 DO DANES

Smiselno je, da se pregled post-kolonialnega obdobja nadaljuje tam, kjer se je končalo v prejšnjem poglavju. Obdobje od začetka vladanja Daniela Arapa Moia do danes je obravnavano bolj podrobno, ker je ravno v tem obdobju prišlo do velikih premikov v politiki Kenije – bodisi pozitivnih ali negativnih, tudi v politiki do žensk. Pri pregledu položaja žensk se naloga osredotoči predvsem na tri segmente, ki so pomembni za razumevanje položaj žensk v Keniji danes, in sicer: vloga žensk v kmetijstvu, zdravstveno stanje žensk, kamor je vključen tudi problem nečiste vode, in izobraževanje žensk.

3.1. Vloga žensk v kmetijstvu

Kmetijstvo je osnovna gospodarska dejavnost Kenije, predstavlja 80% zaposlitev in 60% nacionalnega dohodka (Walsh 2003: 10), poleg tega, kot vidimo v Tabeli 1, preskrbuje prehrabeno industrijo, ki predstavlja 70% vse industrije, s surovinami (2020 Vision Network 1998: 4). Temelji na malih posestvih [smallholdings]. Ženske, ki so glavne proizvajalke hrane, predstavljajo $\frac{3}{4}$ delovne sile na teh posestvih in 80% delovne sile celotnega kmetijstva (Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti 2003: 23). Največ zaposlenih v kmetijstvu je žensk – 2 570 994 (Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti 2003: 52), medtem ko moški prevladujejo v modernem (719 174) in neformalnem (1 182 813) sektorju. Tabela 1 prikazuje kmetijske aktivnosti, ki prispevajo h gospodarstvu države. Zaradi bombaža, ki ga pridelajo na plantažah, deluje tekstilna industrija, zaradi kave in čaja, ki ga pridelujejo na plantažah, živijo tovarne kave in čaja, ki pripravijo izdelek za trg ipd. Kmetijstvo, v katerem prevladujejo predvsem ženske, je torej pomembno za gospodarstvo države.

Tabela 1: Kmetijska predelovalna industrija v Keniji

Kmetijska aktivnost	Industrijska komponenta
Bombaž, sisál (konoplji podobno vlakno neke tropične agave)	Čistilnice bombaža, tekstilije
Krznno, koža, usnje	Strojarnje
Vrtni pridelki	Predelovalna industrija hrane
Ribe	Predelovalna industrija rib
Sladkorni trs	Industrija sladkorja
Kava	Tovarne
Čaj	Tovarne
Rastlinsko olje	Rafinerije olja
Žito	Mlini, pakiranje

Vir: Kenya Human Development Report (2005: 27), http://www.ke.undp.org/UNDP_4thKHDR.pdf (13.12.2005).

Po podatkih Strateškega plana (glej Tabelo 2) za obdobje od 2005 do 2015³ (v nadaljevanju Strateški plan) (glej Strategic Plan 2005: 1) je bila rast kmetijskega sektorja v letu 1996 4,4%, tri leta kasneje 1,5% in 2,4% v letu 2000. Leta 2002 je bila rast minimalna, in sicer 0,7%, leta 2003 pa 1,3%. Zadnji podatki iz leta 2004 sicer kažejo rast kmetijskega sektorja 1,8%, a ti podatki niso ravno spodbudni, če štejemo, da je bila rast kmetijskega sektorja v desetletju po osamosvojitvi 4,7% (The role of women in Economic Development 1989: 1).

Tabela 2: Rast kmetijskega sektorja

Leto	Rast kmetijskega sektorja
1996	4,4%
1999	1,5%
2000	2,4%
2002	0,7%
2003	1,3%
2004	1,8%

Vir: Strategic Plan 2005: 1, <http://www.kari.org/Publications/KARISPlan2005-2015.pdf> (12.12.2005).

³ [Strategic Plan 2005-2015]

Izvoz kmetijskih proizvodov je bil 1021,5 milijonov ameriških dolarjev (v nadaljevanju USD) v letu 2000, leta 2001 je znašal 1049,8 milijonov USD, v letu 2002 pa 563,1 milijonov USD.

Na malih posestvih pridelujejo hrano za lastne potrebe in za trg (Konyimbih 1991: 2). Delo na malih posestvih je manualno, prevladuje mešano kmetijstvo, in sicer reja ovac, koz in perutnine ter gojenje koruze, riža, krompirja, fižola, pšenice in različne druge zelenjave (Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti 2003: 23). Ženske predstavljajo 80% do 90% delavcev v proizvodnji hrane za življenje in 70% delavcev v proizvodnji pridelkov za prodajo (Lumumba 2004: 6), dnevno pa delajo v povprečju 3 ure dlje kot moški (Walsh 2003: 10). V študiji primera – raziskava pol-sušnega območja Katheka, ki jo je objavil Sustainable Agriculture Extension Manual – je celo podatek, da ženske delajo od 13 do 14, medtem ko moški 6 ur dnevno (Gender and Development in Kenya).

Ženske vodijo 38% kmetijskih 'operacij' v državi (Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti 2003: 3) in so, kot rečeno, glavna delovna sila v kmetijstvu. Ne samo, da so odgovorne za rejo živine in gojenje zelenjave in drugih pridelkov, ampak skrbijo še za družino, ostarele, gospodinjstvo ter iskanje drv in vode. Zaradi svoje vloge so torej vsakodnevno v stiku z »naravnimi viri, kot so zemlja, voda, gozdovi in divjimi živalmi« (Ngece 2004: 9). Kljub temu ženske nimajo dostopa do ekonomskih virov, informacij, izobraževanja, moderne tehnologije, izključene so iz razvojnih programov. Po podatkih iz leta 1998 je bilo le 7% žensk (Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti 2003: 25) deležno informacij. Razlog, da je temu tako, je politika države, njen pravni sistem, ki bo podrobno obdelan v naslednjem poglavju, pomanjkanje moči žensk v procesu odločanja in dejstvo, da so zemlja, hiše in drugo premoženje večinoma pisani na moške. Podatek, da ima zemljo na svoje ime registrirano le 5% žensk (Lumumba 2004: 6), je zastrašujoč in je dokaz povedanega.

Glede plače žensk se pojavljajo različni podatki. Walsheva (2003: 10) pravi, da ženske v kmetijstvu večinoma delajo na 'neplačani bazi', medtem ko v Poročilu o delovni sili iz leta 1998/1999⁴ (Labour Force Survey 1998/1999: 15) piše, da ženske zaslužijo

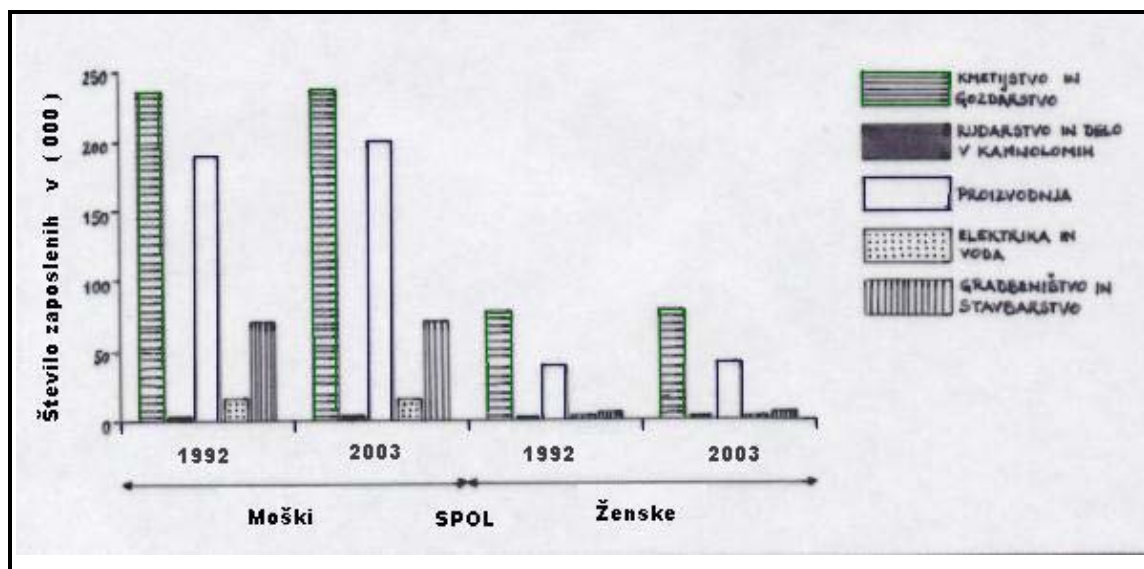
---

⁴ [Labour Force Survey 1998/1999]

približno približno 20% manj od moških. Plačana zaposlitev žensk ostaja nizka, kar je razvidno iz Tabele 3, saj naj bi znašala le 29,2% (Kenya Human Development Report⁵ 2005: 29).

Tabela 3: Primerjava plačane zaposlitve moških in žensk

Vir: Kenya HDR 2005: 29

V Strateškem planu (2005: 1) je zapisano, da na podeželju živi približno 80% vse populacije in da svoj vsakdanji kruh črpajo iz kmetijskih pridelkov, reje živine, ribolova, gozdarstva in izkoriščanja naravnih virov. Iz teh razlogov je »rast kmetijskega sektorja nujna za rast gospodarstva« (Strategic Plan 2005: 1) in s tem za razvoj države. Poleg tega je rast kmetijskega sektorja nujna tudi za zmanjšanje revščine v državi (glej Strategic plan 2005:1).

3.2. Zdravstveno stanje žensk in problem nečiste vode

3.2.1. Zdravstveno stanje žensk

Na zmanjšanje produktivnosti žensk in s tem na zmanjšanje rasti kmetijskega sektorja poleg kršenja njihovih pravic in nepriznavanja njihove pomembne vloge v kmetijstvu vpliva tudi poslabšanje zdravja oziroma visoka umrljivost žensk. Vzrok visoki umrljivosti pa je vrsta dejavnikov in nekaj od teh je povzetih v nadaljevanju. Poglavje je

⁵ V nadaljevanju Kenya HDR.

osredotočeno predvsem na probleme okužbe z virusom HIV/AIDSom, nečiste vode in bolezni zaradi nečiste vode.

Po poročilu AIDS Epidemic Update (2005: slide 1) je na svetu približno 40,3 milijone ljudi, okuženih z virusom HIV, od tega je približno 17,5 milijonov žensk. V Podsaharski Afriki je približno 25,8 milijonov odraslih in otrok, ki živijo z virusom HIV (AIDS Epidemic Update 2005: slide 4).

Okužba z virusom HIV/AIDSom je skrb zbujujoča za gospodarski razvoj Kenije, saj je »izguba delovne sile v kmetijstvu zaradi okužbe z virusom HIV/AIDSom v zadnjem desetletju dosegla 17%, pri čemer je možnost, da se okužijo mlade ženske med 15. in 19. letom šestkrat večja od njihovih moških sovrstnikov« (De Haen, Zewdie v Chandler in Wane 2002: 10). Bolezen največkrat prizadene populacijo, ki je v najbolj produktivnem in reproduktivnem obdobju – med 15. in 49. letom in tako briše podjeten, produktiven in s tem pomemben del kenijske populacije (glej Kenya HDR 2001: 57).

Tabela 4: Pričakovana življenjska doba

Leto	Pričakovana življenjska doba ob rojstvu	
	Ženske	Moški
1989	61,4	57,5
1993	63,2	59,0
1998	60,9	57,6
1999	54,1	55,3
2001	47,9	44,9
2002	46,4	44,0
2003	46,3	48,1

Vir: Atsango, Wamalwa Muragori, Maina in Kibiti (2003: 28); Human Development Indicators, http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_KEN.html (24.10.2004); Human Development Indicators 2003, http://www.undp.org/hdr2003/indicator/cty_f_KEN.html (24.10.2004); Human Development Indicators 2004, <http://hdr.undp.org/statistics/data/countries.cfm?c=KEN> (13.12.2005).

Iz tabele 4 je razvidno, da pričakovana življenjska doba drastično pada pri obeh spolih. Do razlike prihaja le v letu 2003, ko za moške celo naraste, v primerjavi z življenjsko dobo žensk, ki še vedno pada. Ženske in deklice so najbolj

ogrožena skupina, saj so HIV/AIDSu bolj izpostavljene tudi zaradi tradicij in običajev – na primer ritualnega očiščenja pri obredu podedovanja žena ter nezmožnosti odločanja glede odnosov z moškim.

Za primer

»Evo je njena mati, ki je bila prostitutka, že pri sedmih letih prodajala svojim strankam. Deklica se je kmalu okužila z AIDSom. Obupana se je znašla na cestah Nairobija. V sprejemni center DADA je prišla, ko je bila stara enajst let. Uslužbenci so ji poskušali dajati čim več ljubezni in pozornosti, ki ju otroci pri teh letih tako zelo potrebujejo. Na žalost je trajalo le nekaj mesecev, saj je Eva pri enajstih letih umrla« (Vanni 2005: 25-26).

»Tudi zgodba Jane ni nič manj pretresljiva. Pri devetih letih je že živela na ulicah Nairobija. Ob tem je morala skrbeti še za komaj šest mesecev starega bratca. Mama ji je umrla za AIDSom, stari starši pa so bili prestari, da bi lahko skrbeli zanju« (Vanni 2005: 26).

Po podatkih Združenih Narodov je bilo v letu 2003 z virusom HIV/AIDSom okuženih 1,3% moških in kar 5,9% žensk, v populaciji od 15 do 49 let je bil ta odstotek 6,7 (UNSD Millennium Indicator Database 2005). Leta 2003 je bilo približno število oseb, ki živijo z virusom HIV – odrasli in otroci, stari od 0 do 49 let, 1 200 000, otrok – starih od 0 do 14 let, je bilo približno 100 000, žensk od 15. do 49. leta pa približno 720 000 (UNICEF Monitoring and Statistics: Kenya 2005). Smrt staršev zaradi AIDSa je povzročila, da je bilo leta 2003 v Keniji 650 000 sirot, starih od 0 do 17 let (UNSD Millennium Indicator Database 2005 in UNICEF Monitoring and Statistics: Kenya 2005). Istega leta je imelo popolno znanje o HIV/AIDSu 83% moških, starih od 15 do 24 let in 47% žensk v isti starostni skupini (UNSD Millennium Indicator Database 2005).

Virus HIV/AIDS ne ogroža samo družin in gospodinjstev, ampak povzroča visoko umrljivost med najbolj produktivno delovno silo, kar posledično vpliva na produktivnost v kmetijstvu. Oboleli za AIDSom, predvsem tisti s podeželja, si v večini primerov ne morejo plačati zdravljenja, zaradi bolezni pa tudi niso

več sposobni za delo. Kot kažejo navedeni podatki v Tabeli 6, se je pričakovana življenjska doba za ženske znižala s 63,2% leta 1993 na 46,3% leta 2003 in z 59,0% leta 1993 na 48,1% leta 2003 za moške. Glede na to, da ženske predstavljajo 80% delovne sile v kmetijstvu, njihova visoka umrljivost negativno vpliva na rast kmetijskega sektorja in posledično seveda na gospodarsko rast države. Po podatkih Svetovne banke (The World Bank: Country Activity – Kenya 2004) je predvideno, da bo AIDS državo stal približno 1,5% letne ekonomske rasti.

Za primer

Fox, Rosen, MacLeod, Wasunna, Bii, Foglia in Simon so v svoji študiji o vplivu HIV/AIDSa na produktivnost dela v proizvodnji čaja (2004: 5) dokazali, da je produktivnost obiralcev čaja, ki so oboleli za AIDSom, padla. V službi so manjkali 31 dni več kot navadno, 22 dni več so opravljali lažja dela in v povprečju so natrgali 7,1 kg čajnih listov/obiralni dan manj kot zdravi obiralci.

Po besedah Patricka Orege, direktorja Državnega sveta za nadzor AIDSa⁶, HIV/AIDS še naprej predstavlja veliko grožnjo kenijski družbi in »uničuje pridobitve, narejene skozi leta, in tako potrjuje dejstvo, da je bolezen negativno vplivala na gospodarstvo države« (Orege v Kenya: HIV/AIDS a Major Health Issue in Western Region 2005).

Na produktivnost in visoko stopnjo umrljivosti žensk poleg HIV/AIDSa vplivajo tudi druge bolezni, do katerih pride predvsem zaradi nečiste vode in neurejenih higienskih razmer. Med najbolj razširjenimi sta malarija in tuberkuloza. Revni prebivalci podeželja, predvsem ženske, navadno nimajo sredstev za zdravljenje in preventivo ali pa so o preventivi, na primer o zaščitnih mrežah za postelje, premalo obveščeni. Večinoma živijo na težko dostopnih in oddaljenih krajih, kar jim še dodatno otežuje dostop do zdravil in informacij.

---

⁶ [National AIDS Control Council (NACC)]

Za malarijo je v letu 2000 zbolelo 545 na 100 000 prebivalcev (Kenya Human Development Indicators 2004). V istem letu je na 100 000 prebivalcev zahtevala 334 življenj oseb, starih od 0 do 4 let in 63 življenj oseb vseh starostnih skupin (*ibid.*). Najnovejši podatki iz leta 2003 kažejo, da je bilo z zdravili proti malariji zdravljenih 27% oseb do 5. leta, le 4,6% ljudi pa je uporabljalo zaščitno mrežo za posteljo (*ibid.*).

Za tuberkulozo je po najnovejših podatkih iz leta 2003 na 100 000 prebivalcev zbolelo 821 ljudi, umrlo jih je 89, zdravljenje pa je bilo uspešno pri 79% ljudi (*ibid.*). Podatki so torej visoki, če štejemo, da je v razvitem svetu ta bolezen danes že zelo redka.

Po poročanju BBCja (Picture Gallery: Life in a Nairobi Slum 1999) so v revnih predelih velikih mest zaradi neurejenih higienskih razmer pogosti tudi izbruhi kolere. V poročilu Svetovne zdravstvene organizacije (Cholera Vaccines: A New Public Health Tool? 2002: 10) piše, da je leta 2001 v Keniji izbruhnila kolera, ki je trajala približno 4 mesece. Zdravljenih je bilo okoli 400 ljudi, povprečne stopnja smrtnosti pa je bila 9% (*ibid.*). Proti koleri obstaja cepivo, ki je poceni in naj bi človeka dolgotrajno zaščitilo, vendar veliko prebivalstva zaradi revščine nima dostopa do njega (*ibid.*).

Dostop do zdravstvenih storitev in zdravil je ženskam močno onemogočen. Ker zaradi svojega položaja in vloge v družbi nimajo nič dohodkov ali pa zelo majhne, si dragih zdravil in zdravljenja ne morejo privoščiti. Ceneda (2001: 24) poda primer zdravila fluconazole, ki se uporablja za zdravljenje meningitisa, ki se pojavlja pri AIDSu. To zdravilo je v Keniji zaradi patentne zaščite kar 60-krat dražje kot na Tajskem. Tako na Tajskem 200mg kapsula zdravila stane 0,30 USD, v Keniji pa 18,00 USD. Dodaten problem predstavlja samo zdravstvo. Bolnišnicam primanjkuje ustreznih zdravil, medicinskih pripomočkov, postelj, privatne bolnišnice pa so za podeželsko prebivalstvo predrage (Ceneda 2001: 24).

3.2.2. Problem nečiste vode

»Dostop do čiste vode in urejene higienske razmere sta univerzalni potrebi in temeljna človekova pravica« (Kiongo 2005: 6). Čista voda je pomembna za normalen razvoj človeka in njegovega okolja. Zadovoljuje temeljne človekove potrebe in je nepogrešljiv del kmetijstva, kmetijstvo pa je hrbtenica kenijskega gospodarstva. Kenija sodi v tisto skupino držav, kjer primanjkuje čiste vode, saj je po podatkih Onjale (2002: 13) količina vode 696 m³/na osebo letno, v primerjavi s svetovno mejo, ki je 1000m³/na osebo letno. Napovedi za prihodnost niso spodbudne, saj naj bi bilo leta 2020 vode le še 359m³/na osebo letno, pri čemer naj bi bilo prebivalcev Kenije 56,5 milijonov (Kiongo 2005:7), danes jih je okrog 29 milijonov (Onjale 2002: 12). Kvaliteto voda kenijskih rek, iz katerih dobiva 'pitno' vodo večina podeželskega prebivalstva, ogroža onesnaževanje, ki izvira predvsem iz kmetijskega in industrijskega sektorja ter prenaseljenih področij (Onjale 2002: 24). V letu 2002 je imelo dostop do čiste vode 62% ljudi, 48% jih je živelo v urejenih higienskih razmerah (Kenya Human Development Indicators 2004). Na podeželju je imelo v istem letu dostop do čistih vodnih virov 46% prebivalstva, v urejenih higienskih razmerah pa jih je živelo 43% (UNICEF Monitoring and Statistics: Kenya 2005).

Za vodo v Keniji so, kot omenjeno, odgovorne ženske in dekllice, zaradi česar so dodatno obremenjene. Pri tem zaradi svoje tradicionalne vloge in ker nimajo premoženjskih pravic, ne morejo odločati o vprašanjih, ki se tičejo zemlje, obdelovanja zemlje, prodaje zemlje, vode ipd., saj je odločanje moška domena. Nekateri viri navajajo podatke (Ayieko in Khouri-Dagher 1999), da nosijo od 20 do 25 litrov vode tudi preko 3,5 kilometre daleč, za kar porabijo 1 do 2 uri dnevno. Ker so za to nalogo zadolžene tudi dekllice, se pogosto dogaja, da izostajajo od pouka (*ibid.*) – če imajo srečo, da sploh hodijo v šolo. Dostop do čiste vode čim bližje domu in kmetiji ter urejene higienske razmere so v življenju kenijskih žensk vitalnega pomena, prvič zato, ker skrbijo za družino, ostarele in bolne in drugič, ker je napredek kmetijstva v njihovih rokah. Zaradi nečiste vode in neurejenih higienskih razmer se širi vrsta bolezni, ki povzročajo visoko umrljivost ne le žensk, ampak celotnega prebivalstva.

3.3. Izobraževanje žensk

Izobraževanje pomeni napredek in prvi korak k enakosti moških in žensk. Ženskam bi prineslo zavest o tem, kaj so njihove pravice, pridobile bi znanje na različnih področjih življenja – na primer na področju kmetovanja, zdravja in zaščite pri spolnih odnosih, imele bi dostop do informacij, bile bi vključene v proces odločanja ipd. Podatki kažejo, da je bil odstotek žensk, ki so se vpisale v šolo (na primarno, sekundarno in terciarno stopnjo), 50% in je bil manjši od odstotka moških – 53% (Kenya Human Development Indicators 2004). Odstotek pismenih žensk, starih med 15 in 24 let, je bil leta 2004 95,8, medtem ko je bil odstotek pismenih moških 96,4 (UNSD Millennium Indicator Database 2005).

Diskriminacija žensk je opazna tudi na področju izobraževanja in odločanja oziroma participacije v procesu odločanja, predvsem je opazna na podeželju. Tam je tradicionalna vloga žensk še močno vpeta v kulturo. Ta ženska je v prvi vrsti gospodinja in mati, skrbi za ostarele in bolne, skrbi za celoten proces v kmetijski proizvodnji, išče vodo in nabira drva za dom. Podrejene so moškim in nimajo pravic do lastnine oziroma premoženja, saj naj bi bile s poroko preskrbljene. Takšne ženske se navadno ne zavedajo svojih pravic in ob ločitvah ali vdovstvu – razen, če so podedovane – ostanejo 'na cesti'. Dodatno težavo predstavljajo revščina in bolezni – predvsem AIDS, zaradi katerega je vedno več sirot.

Tabela 5: Odstotek moške in ženske populacije v predšolskem izobraževanju

Predšolsko izobraževanje				
		1998/99	2000/01	2002/03
Bruto vpisni količnik (%)	Moški+Ženske	38	47	48
	Moški	37	47	48
	Ženske	40	47	48

Vir: Kenya (2005) Statistics on Education, UNESCO Institute for Statistics, http://www.uis.unesco.org/profiles/EN/EDU/countryProfile_en.aspx?code=4040 (15.12.2005)

Tabela 6: Odstotek moške in ženske populacije v osnovnošolskem izobraževanju

Osnovnošolsko izobraževanje					
		1998/99	2000/01	2002/03	2002/03 regionalno povprečje
Bruto vpisni količnik (%)	Moški+Ženske	90	94	92	91
	Moški	91	94	95	98
	Ženske	89	93	90	84

Vir: Kenya (2005) Statistics on Education, UNESCO Institute for Statistics, http://www.uis.unesco.org/profiles/EN/EDU/countryProfile_en.aspx?code=4040 (15.12.2005)

Tabela 7: Odstotek moške in ženske populacije v srednješolskem izobraževanju

Srednješolsko izobraževanje					
		1998/99	2000/01	2002/03	2002/03 regionalno povprečje
Bruto vpisni količnik (%)	Moški+Ženske	30	31	33	28
	Moški	31	32	34	32
	Ženske	28	29	32	25

Vir: Kenya (2005) Statistics on Education, UNESCO Institute for Statistics, http://www.uis.unesco.org/profiles/EN/EDU/countryProfile_en.aspx?code=4040 (15.12.2005)

Tabela 8: Odstotek moške in ženske populacije v visokošolskem/univerzitetnem izobraževanju

Visokošolsko/univerzitetno izobraževanje					
		1998/99	2000/01	2002/03	2002/03 regionalno povprečje
Bruto vpisni količnik (%)	Moški+Ženske	Ni podatkov	3	Ni podatkov	5
	Moški	Ni podatkov	4	Ni podatkov	5
	Ženske	Ni podatkov	2	2*	4

*Podatek je iz Kenya Human Development Indicators 2004

Vir: Kenya (2005) Statistics on Education, UNESCO Institute for Statistics, http://www.uis.unesco.org/profiles/EN/EDU/countryProfile_en.aspx?code=4040 (15.12.2005) in Kenya Human Development Indicators 2004, <http://hdr.undp.org/statistics/data/countries.cfm?c=KEN> (13.12.2005).

Zgornje tabele prikazujejo odstotke moške in ženske populacije na različnih stopnjah izobraževanja. Videti je, da je v predšolskem izobraževanju odstotek vpisanih deklic primerljiv z odstotkom vpisanih dečkov, višje na stopnji

izobraževalne lestvice pa že prihaja do razlik. V zgornjih tabelah je zajeta celotna populacija, tako da povprečje dviguje predvsem populacija, ki živi v mestih in okolici. Na podeželju zaradi prepričanja v tradicije in običaje, tradicionalne vloge žensk, velike oddaljenosti, pomanjkanja šol, revščine ipd. prihaja do še večjih razlik (Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 2005: 1 in 249) med spoloma.

Participacija žensk v procesu odločanja je zanemarljiva na skoraj vseh področjih – na primer v parlamentu, javni upravi, sodstvu. Leta 2005 je bilo v parlamentu 16 žensk, moških pa 208 (UNSD Millennium Indicator Database 2005). Vzrokov za takšno stanje je več, zagotovo prevladujejo nepravični zakoni, ki diskriminirajo ženske in druga kršenja njihovih pravic, tradicionalen odnos do žensk ter dejstvo, da se ženske navadno ne zavedajo svojih pravic in svoboščin. (glej Adera 1998: 97) V zadnjem času prihaja do sprememb zaradi delovanja številnih mednarodnih organizacij in 'ženskih' organizacij v državi, kar podrobneje obravnava 5. poglavje diplomske naloge. Do sprememb prihaja zelo počasi, saj se mora mišljenje o ženskah izkoreniniti skozi nekaj generacij.

3.4. Merjenje enakosti med spoloma

Diplomska naloga poskuša prikazati in dokazati neenakost med spoloma in nepriznavanje pomembne vloge žensk v gospodarskem razvoju države. Naslednji kazalci, ki merijo enakost med spoloma in kažejo, zakaj prihaja do enakost oziroma neenakosti, bodo še en argument v prid dokazovanju hipoteze, da je vloga žensk v gospodarskem razvoju države močno podcenjena. Kršene so jim lastninske pravice, pravica do dedovanja, izobraževanja, pogosto jim je onemogočen dostop do ustreznih zdravstvenih storitev, kreditov in razvojnih programov. Prikazani bodo trije kazalci, in sicer indeks človekovega razvoja (HDI), po spolu prirejen indeks človekovega razvoja (GDI) in merilo razporejenosti moči po spolu (GEM).

3.4.1. Indeks človekovega razvoja

HDI nam pove, »kako daleč je uspela država doseči naslednje cilje: povprečno življenjsko dobo 85 let, enakost dostopa do možnosti izobraževanja za vse in primeren življenjski standard za oba spola« (Kenya HDR 2005: V).

Vrednost HDI se giblje med 0 in 1, pri čemer 0 pomeni najnižji HDI, 1 pa najvišji. Temu primerno lahko države razdelimo na: države z nizkim HDI (dosežena vrednost je od 0 do 0,500), države s srednjim HDI (dosežena vrednost je od 0,500 do 0,800) in države z visokim HDI (dosežena vrednost je od 0,800 do 1). (glej Klančar 2000: 24) Leta 2003 je bila vrednost HDI za DVR 0,694 (HDR 2005: 222).

Trend HDI v Keniji od leta 1990 do 2003 je bil naslednji:

HDI 1990	0,546
HDI 1995	0,524
HDI 2000	0,499
HDI 2003	0,474

Vir: Kenya Human Development Indicators 2004

HDI Kenije je po najnovejših podatkih iz leta 2004 0,520, pri čemer je potrebno opozoriti na dejstvo, da je HDI glavnega mesta Nairobija 0,748, HDI Marsabita, ki je najrevnejše okrožje države pa 0,228 (glej Tabela 9). Vrednost HDI se je od leta 1990, ko je znašala 0,533, znižala na 0,520 leta 2004, k čemur je pripomogla slaba rast kmetijskega sektorja in s tem slaba gospodarska rast (glej Kenya HDR 2005: 6).

Kenija je žal še daleč od napredovanja po HDI lestvici. Pričakovana življenjska doba se je v desetih letih (od 1993 do 2003) zaradi virusa HIV/AIDSa in drugih bolezni, neurejenih higienskih razmer, nečiste vode in revščine znižala za 16,9% za ženske – leta 2003 je tako znašala 46,3% in 10,9% za moške – leta 2003 je znašala 48,1% (glej Tabela 4). Tu velja pripomniti, da je bil v letu 2004 viden napredek, ker v državi deluje mnogo nevladnih mednarodnih in državnih organizacij, ki se ukvarjajo s perečimi problemi, poleg tega pa skuša nova vlada

predsednika Kibakija (izvoljen leta 2002) napraviti korak naprej v preoblikovanju Kenije v državo, kjer bodo ženske vsaj v določeni meri enake moškim. Tu se veliko spreminja na področju izobraževanja in vključevanja žensk v procesu odločanja. Leta 2004 je bila tako pričakovana življenjska doba za ženske 60,4% in 52,8% za moške. Zopet je potrebno pripomniti, da je na podeželju pričakovana življenjska doba še vedno precej kritična. Za primer: za Homa Bay (provinca Nyanza) so navedeni naslednji podatki 40,7% za ženske in 35,9% za moške; za Subo pa naslednji: 42,0% za ženske in 36,5% za moške.

Med okrožji obstajajo velike razlike. Podeželje, na katerega je osredotočena diplomatska naloga, je gotovo najbolj prizadeto, saj gre za ogromna območja, kjer pogosto daleč naokoli ni vode, zdravstvenih storitev, šol. Tam velja običajno pravo, kar pomeni, da ljudje verjamejo v star sistem tradicij in običajev, kar najbolj občutijo ravno ženske.

Tabela 9: Vrednost HDI po okrožjih

Deset okrožij z najvišjo vrednostjo HDI		Deset okrožij z najnižjo vrednostjo HDI	
Nairobi	0,748	Siaya	0,365
Nithi (Meru South)	0,659	Kwale	0,351
Mombasa	0,651	Busia	0,332
Ebmu	0,637	Homa Bay	0,330
Nyeri	0,626	Migori	0,327
Tharaka Nithi	0,608	Suba	0,323
Maragua	0,605	West Pokot	0,322
Murang'a	0,599	Samburu	0,293
Bomet	0,591	Turkana	0,290
Thika	0,591	Marsabit	0,228

Vir: Kenya Human Development Report (2005: 6), http://www.ke.undp.org/UNDP_4thKHDR.pdf (13.12.2005).

Če za primerjavo vzamemo po eno državo iz vsake regije DVR, Kenija na lestvici pade na zadnje mesto (glej Tabelo 10). Vse države torej sodijo med države s srednjim HDI, le Jemen in Kenija med države z nizkim HDI.

Naključno izbrane države so naslednje:

Latinska Amerika in Karibi: Peru

Vzhodna Azija in Pacifik: Filipini

Evropa in Centralna Azija: Kirgizistan

Južna Azija: Nepal

Arabske države: Jemen

Podsaharska Afrika: Kenija

Tabela 10: Primerjava HDI, po podatkih iz leta 2003, za nekaj izbranih držav

Država	Vrednost HDI	Pričakovana življenjska doba ob rojstvu (leta)	Stopnja pismenosti ljudi nad 15 let (%)	Kombiniran bruto vpisni količnik v izobraževanje* (%)	BDP na prebivalca (PPP USD)
Peru	0,762	70,0	87,7	87	5,260
Filipini	0,758	70,4	92,6	82	4,321
Kirgizistan	0,702	66,8	98,7	82	1,751
Nepal	0,526	61,6	48,6	61	1,420
Jemen	0,489	60,6	49,0	55	889
Kenija	0,474	47,2	73,6	52	1,037

*Tu gre za kombiniran bruto vpisni količnik v osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko/univerzitetno izobraževanje.

Vir: HDR (2005: 220-222)

Pri primerjavi vrednosti Peruja in Kenije je med njima – obe državi sodita med DVR, mogoče videti veliko razliko. Medtem ko je pričakovana življenjska doba ob rojstvu v Peruju 70,0 let, je v Keniji 47,2. Velika razlika je tudi pri bruto vpisnem količniku na vse tri stopnje izobraževanja: za Peru je le-ta 87%, za Kenijo pa le 52%.

3.4.2. Po spolu prirejen indeks človekovega razvoja

GDI »razkriva dosežke v temeljnem človekovem razvoju, prilagojene za merjenje neenakosti med spoloma« (Kenya HDR 2001: XVI). To pomeni, da kaže, kje prihaja do razlike med spoloma in v kolikšni meri. GDI meri neenakosti med spoloma skozi vse tri spremenljivke HDI, torej povprečno življenjsko dobo 85 let, enakost dostopa do možnosti izobraževanja za vse in primeren življenjski standard za oba spola (glej Kenya HDR 2005). Vrednost GDI se meri od 0 do 1, pri čemer 0 pomeni popolno neenakost, 1 pa popolno enakost po spolu.

GDI za Kenijo znaša po najnovejših podatkih (Kenya HDR 2005: 8) 0,538, kar pomeni, da se je stanje v primerjavi z letom 1999, ko je GDI znašal 0,509, izboljšalo. K temu so prispevale obsežne reforme, ki jih poskuša izpeljati vlada predsednika Kibakija, na področju korupcije, politike do žensk, in pa delovanje vrste organizacij, ki se ukvarjajo s pravicami žensk in se trudijo, da bi bile ženske vključene v proces odločanja. Med provincami tudi tu obstajajo razlike, najvišja vrednost GDI je tako v Nairobiju in znaša 0,629, medtem ko v provinci Nyanza znaša 0,428.

Pričakovana življenjska doba ne dosega cilja 85 let. Najnižja življenjska doba je v provinci Nyanza, in sicer v okrožju Homa Bay, kjer za ženske znaša 40,7, za moške pa 35,9. Najvišjo življenjsko dobo beleži provinca Rift Valley, in sicer v okrožju Koibatek, kjer za ženske znaša 69,0, za moške pa 63,0. (glej Kenya HDR 2005: 46-47) Indeks pričakovane življenjske dobe žensk sicer znaša 0,548, moških pa 0,505. O življenju žensk ne moremo govoriti kot o kvalitetnem življenju in življenju, ki bi jim zagotavljal enake možnosti.

Možnost izobraževanja žensk je bolj omejena od možnosti izobraževanja moških, predvsem v tistih provincah, kjer velja običajno pravo in tam, kjer je veliko revščine.

Za primer

V okrožju Kajiado, ki je dom pastoralne skupnosti Maasaijev, je bilo leta 2002 v dveh izbranih podeželskih krajih v šolo vpisanih skupaj 2566 učencev. V kraju Magadi je bilo vpisanih 618 dečkov in 324 deklic, v kraju Enkorika pa 1069 dečkov in 555 deklic. V obeh primerih je bilo vpisanih skoraj polovico manj deklic kot dečkov, k temu pa je prispevala predvsem kultura Maasaijev, ki temelji na tradicijah in običajih ter na prepričanju, da deklice niso 'namenjene' za šolo, ampak za opravila v hiši in pri pridelavi hrane, nošenju vode, iskanju drv, predvsem pa za zgodnje poroke. (glej Creating a Conducive Environment for Girls Education 2002)

Stopnja pismenosti je 73,6% za populacijo, staro nad 15 let (Kenya Human Development Indicators 2004). Odstotek kombiniranega vpisa v izobraževanje (osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko/univerzitetno) za ženske je bil v letu 2004 58,7%, za moške pa 66,9%.

Dohodek (PPP USD), ki pomeni ekonomsko moč, ugled in neodvisnost, je bil v letu 2003 za ženske 1,001 PPP USD, za moške pa 1,078 PPP USD. Predvideva se, da so razlike v zaslužku večje kot v mestih in bolj razvitih predelih, a podatkov o plačah žensk v kmetijski proizvodnji žal ni. V študiji Karege (2002: 1-2) o spolnem nadlegovanju žensk v kmetijskem in tekstilnem sektorju je bila večina intervjujanih žensk starih med 20 in 30 let, njihova povprečna plača pa je bila med 25 in 35 USD mesečno. Od teh (tj. intervjujanih žensk) je bila skoraj polovica, natančneje 47,3%, mater samohranilk. Po Poročilu kenijskega Centralnega biroja za statistiko iz leta 2003 je bila leta 1999 povprečna plača v Keniji 7,766 KShs/mesec, kar znaša 98.8 USD⁷ (Kenya Facts and Figures 2002: 8).

Primerjava vrednosti z naključno izbranimi DVR nam zopet pokaže, da je v Keniji neenakost med spoloma precejšnja. Iz Tabele 11 je razvidno, da ženske v vseh naštetih DVR zaslužijo manj kot moški in da so ženske, predvsem v Keniji

---

⁷ Po menjalnem tečaju iz leta 2001.

in Jemnu, neenakopravne moškim. Največje razlike se kažejo predvsem v stopnji pismenosti, vpisu v izobraževalne programe in dohodku od dela.

Tabela 11: Primerjava GDI, po podatkih iz leta 2003, za nekaj izbranih držav

Država	Vrednost GDI	Pričakova na življenjska doba ob rojstvu (leta)		Stopnja pismenosti ljudi nad 15 let (%)		Kombiniran bruto vpisni količnik v izobraževanje (%)		Ocenjen dohodek od dela (PPP USD)	
		Ž ¹	M ²	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Peru	0,745	72,6	67,5	82,1	93,5	88	87	2,231	8,256
Filipini	0,755	72,5	68,3	92,7	92,5	83	80	3,213	5,409
Kirgizistan	0,700	71,1	62,7	98,1	99,3	83	81	1,388	2,128
Nepal	0,511	62,0	61,2	34,9	62,7	55	66	949	1,868
Jemen	0,448	61,9	59,3	28,5	69,5	41	69	413	1,349
Kenija	0,472	46,3	48,1	70,2	77,7	50	53	1,001	1,078

¹Ž pomeni ženske

²M pomeni moške

Vir: HDR 2005 (2005: 300-301)

3.4.3. Merilo razporejenosti moči po spolu

GEM kaže neenakosti po spolu glede ekonomskih in političnih možnosti (Kenya HDR 2001: XVI). »GEM kaže participacijo žensk v gospodarskih, političnih in profesionalnih sferah, in sicer tako, da za oceno ekonomske participacije in moči v procesu odločanja uporablja delež moških in žensk na administrativnih, upravnih, profesionalnih in tehničnih položajih« (Kenya HDR 2005: 8). Ukvarja se torej z zastopanostjo žensk v parlamentu, administrativnih in managerskih ter profesionalnih in tehničnih službah in nacionalnim dohodkom, ki ga ustvarijo (glej Klančar 2000: 27). Prav tako se meri od 0 do 1.

Vrednost GEM se je od leta 1999 nekoliko izboljšala, čeprav participacija žensk v procesu odločanja ostaja zelo nizka. Leta 1999 je GEM znašal 0,375, leta 2001 je znašal 0,414, leta 2004 pa 0,421, kar šteje Kenijo med države z nizko stopnjo enakosti odločanja po spolu. Odstotek žensk v parlamentu je 4,1%, v diplomaciji 6,1%, stalnih sekretark je 13,3%, pooblaščenih pa 15,9%. (glej Kenya HDR 2005: 8) Kot rečeno je bilo v letu 2005 v parlamentu 16 žensk, moških pa 208 (UNSD Millennium Indicator Database 2005).

Pri primerjavi GEM (glej Tabela 12) za izbrane države nam vrednosti pokažejo velike neenakosti po spolu glede ekonomskih in političnih možnosti. Participacija žensk v gospodarskih, političnih in profesionalnih sferah je izredno majhna.

Tabela 12: Primerjava GEM, po podatkih iz leta 2003, za nekaj izbranih držav

Država	Vrednost GEM	Sedeži v parlamentu, ki jih zasedajo ženske (% od vseh) ¹	Ženske v zakonodaji, na mestih visokih uradnic in na managerskih položajih (% od vseh) ²	Ženske v profesionalnih in tehničnih službah (% od vseh) ²	Dohodek od dela (% od dohodka na delo za moške) ³
Peru	0,511	18,3	23	47	0,27
Filipini	0,526	15,4	58	62	0,59
Kirgizistan	Ni podatkov	Ni podatkov	Ni podatkov	Ni podatkov	0,65
Nepal	Ni podatkov	6,4	Ni podatkov	Ni podatkov	0,51
Jemen	0,123	0,3	4	15	0,31
Kenija	0,421*	4,1%*	Ni podatkov	Ni podatkov	0,93

¹ Podatki so iz leta 2005; * Podatek iz leta 2004. Vir: Kenya HDR (2005: 8)

²⁺³ Podatki se nanašajo na najnovejše podatke, ki so bili zbrani med leti 1991 in 2003
Vir: HDR (2005: 304-305)

Zgodb o neenakosti med spoloma in kršenju pravic žensk je v DVR ogromno. Tradicije in običaji so še globoko usidrani v kulturo podeželskih ljudi in njihovega mišljenja ne bo mogoče spremeniti čez noč, ampak bo potrebno z izobraževanjem vplivati predvsem na mlajše generacije in ženske ozavestiti o njihovih pravicah.

Velike razlike v pričakovani življenjski dobi ob rojstvu med Kenijo in izbranimi DVR so posledica dejstva, da velik problem v Keniji in ostalih državah Podsaharske Afrike predstavlja virus HIV/AIDS. Od naštetih držav je Kenija edina, kjer je pričakovana življenjska doba žensk ob rojstvu manjša od moške. Ženske na podeželju so podvržene različnim praksam tradicij in običajev, ne morejo se odločati o svojem spolnem življenju in pogosto nimajo dostopa do ustreznih zdravstvenih storitev.

Prikazani kazalci govorijo v prid hipotezi, da se ženskam ne priznava njihove pomembne vloge v družbi. V večini DVR so diskriminirane in nimajo enakih možnosti kot moški, kar vpliva na njihovo produktivnost in posledično na razvoj države. Kenija je tipičen primer neenakosti med ženskami in moškimi.

V Keniji kljub nekaterim izboljšavam še vedno velja mnogo diskriminacijskih zakonov, možnosti izobraževanja niso za vse enake, veliko je korupcije, življenjski standard je daleč od 'za vse enakega'. Diskriminacijski zakoni in pravna neurejenost pravic žensk so močno povezani s položajem žensk. Bolj, ko so pravice žensk pravno neurejene, slabši je položaj žensk v družbi. Za dokazovanje hipoteze je torej pomembno, da se diplomska naloga dotakne tudi pravne urejenosti pravic žensk, saj je za enak položaj žensk in moških pomembno tudi to, da so njihove pravice pravno enako urejene. Naloga v nadaljevanju prikaže, kako so pravice žensk urejene v mednarodnem pravu, nato pa, kako so (ne)urejene v kenijski zakonodaji.

4. PRAVICE ŽENSK V PRAVU

Kot dodaten argument v prid hipotezi je v tem poglavju prikazana ureditev pravic žensk v mednarodnem pravu. Pravice žensk so del človekovih pravic in

zaslužijo spoštovanje v prav tolikšni meri, kakršno zaslužijo vse človekove pravice. Kršenje pravic žensk močno vpliva na dostojanstvo žensk, na njihovo zdravje, reproduktivnost in produktivnost.

Kot podpisnica nekaterih mednarodnih pogodb, ki vsebujejo določila o pravicah žensk (na primer Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk iz leta 1979), bi Kenija morala izpolnjevati svoje obveznosti, ki izhajajo iz teh pogodb. Za boljšo predstavo o tem, kako so pravice žensk urejene v svetu in kako v Keniji, je smiseln pregled pomembnejših mednarodnih in državnih dokumentov, ki urejajo status žensk. V naši analizi je poudarek na pravicah žensk, predvsem lastninski pravici, pravici do primerne življenjske ravni, dednih pravicah, enakem dostop do virov, kreditov in kapitala, torej na premoženjskih pravicah.

Poglavje poskuša osvetliti problem konfliktnosti določil v notranji zakonodaji Kenije in problem konfliktnosti določil o pravicah žensk v mednarodnem pravu in notranji zakonodaji Kenije. Ravno ta konfliktnost dodatno poslabša položaj žensk v Keniji in kršenje njihovih pravic na področju dedovanja, dostopa do kreditov, razvojnih programov, izobraževanja, zdravstvenih storitev ipd.

4.1. Pravice žensk v mednarodnem pravu

Človekove pravice so zajete v različnih mednarodnih dokumentih, ki jih je Marjolein Benschop razdelila v naslednje skupine (2002: 19):

- Deklaracije in priporočila, ki za države niso pravno zavezujoča in imajo namen, cilj. V običajno mednarodno pravo lahko preidejo, če so široko sprejeti v mednarodni skupnosti, kot na primer Splošna deklaracija človekovih pravic.
- Konvencije, pakti in pogodbe so za države podpisnice pravno zavezujoči. Ko država podpisnica podpisano konvencijo, pakt ali pogodbo ratificira, je obvezana, da uresničuje in spoštuje njena določila.
- Resolucije, ki niso pravno zavezujoče, imajo pa precejšnjo težo.

- Agende in programi so bolj politično kot pravno zavezujoči.

V nadaljevanju je nekaj pomembnejših mednarodnih dokumentov, ki so relevantni za pravice žensk, predvsem za njihove premoženjske pravice. Vsi dokumenti, razen Afriške listine človekovih pravic in pravic ljudstev in Protokol k Afriški listini človekovih pravic in pravic ljudstev o pravicah žensk v Afriki, ki sta dokumenta Afriške unije, so dokumenti ZN. Povzeti so po Marjolein Benschop (2002: 20-40) in Richardu S. Stricklandu (2004: 27) osredotočijo pa se predvsem na določila oziroma dele določil, ki se nanašajo na te pravice.

Splošna deklaracija človekovih pravic iz leta 1948⁸

V 2. členu je zapisano, da je »vsak upravičen do pravic in svoboščin, ki so zapisane v tej deklaraciji, ne glede na spol...«. V 1. odstavku 16. člena je zapisano, da »so polnoletni moški in ženske upravičeni do enakih pravic v zvezi z zakonsko zvezo, med zakonsko zvezo in tudi, ko ta preneha«. V 2. odstavku 16. člena piše, da »se sme zakonska zveza skleniti samo s svobodno in polno privolitvijo obeh bodočih zakoncev«. Člen 17 govori o tem, da ima »vsakdo pravico do premoženja, sam, kot tudi skupno z drugimi ter da premoženje ne sme biti nikomur samovoljno vzeto«. Člen 25 pa, da ima »vsakdo pravico do primerne življenjske ravni, vključno stanovanja, v primeru vdovstva«.

Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah iz leta 1966⁹, Opcijski protokol k Paktu o državljanskih in političnih pravicah iz leta 1976¹⁰ in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah iz leta 1966¹¹

Oba Pakta sta temeljna dokumenta človekovih pravic. Prepovedujeta kakršnokoli diskriminacijo glede na raso, barvo, spol, vero, politično ali

⁸ The Universal Declaration on Human Rights (UDHR). Sprejela jo je Generalna skupščina Združenih narodov (v nadaljevanju ZN) leta 1948 z Resolucijo 217 A (III).

⁹ [The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)]

¹⁰ [The Optional Protocol to International Covenant on Civil and Political Rights]

¹¹ [The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)]

socialno pripadnost, premoženje, prirojen ali drug status (pri obeh je to zapisano v 2. členu).

Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah v svojem 3. členu od držav podpisnic tega pakta zahteva, da zagotovijo enake pravice moških in žensk pri uživanju pravic, ki so jim dane s tem paktom. V 14., 16. in 26. členu ureja razmerja do prava in sodišč, in sicer da ima vsak pravico do pravne zaščite ter da so pred sodiščem vsi enaki. V 23. členu ponovi zahtevo Splošne deklaracije človekovih pravic, da morajo države podpisnice zagotoviti enake pravice in obveznosti zakoncev v zakonski zvezi in tudi, ko ta preneha.

Opcijski protokol k Paktu o državljskih in političnih pravicah omogoča posameznikom, da se v primeru kršitve katere od pravic, ki so zapisane v Paktu, obrnejo na Komisijo za človekove pravice.

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah je za našo razpravo pomemben predvsem zaradi dveh členov. Prvi je 3. člen, ki obvezuje države podpisnice, da zagotovijo enake pravice moških in žensk pri uživanju ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic. Drugi pa je 11.(1) člen, ki vsakemu priznava pravico do ustrezne ravni življenja, vključno s primerno hrano, oblačili in bivališčem in z neprestanim izboljševanjem pogojev za življenje.

Pekinška deklaracija in Program za akcijo iz leta 1995¹²

Leta 1995 se je v Pekingu na Četrty svetovni konferenci o ženskah zbralo preko 17 000 predstavnikov vlad in nevladnih organizacij, tudi Kenija. Rezultat konference je bila Pekinška deklaracija in Program za akcijo, ki sta predstavljali dokument za napredek v pravičnosti in enakosti do žensk. (glej Women 2000: GA Special Session 2000: 1)

---

¹² [The Beijing Declaration and The Platform for Action] Sprejeta na Četrty svetovni konferenci o ženskah. Dostopna na: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/e5dplw.htm> (31.1.2006).

Pekinška deklaracija v odstavkih 8, 9 in 36 ponovno priznava pravice, zapisane v Dunajski deklaraciji. Pravice žensk in deklic so torej bistven del človekovih pravic in so kot take neodtujljive. Ponovno pa vlade, ki so sodelovale na Četrta svetovni konferenci o ženskah, potrjujejo tudi zavezanost »enakim pravicam in neločljivemu človeškemu dostojanstvu žensk in moških...« (Pekinška deklaracija 1995).

V 16. in 19. odstavku je zapisano, da »morajo biti ženske vključene v gospodarski in družbeni razvoj, da morajo imeti ženske in moški enake možnosti in enakopravno sodelovanje v razvoju, da lahko pride do izkoreninjenja revščine«. Izkoreninjenje revščine namreč temelji na družbenem razvoju, gospodarski rasti, socialni pravičnosti. (glej Pekinška deklaracija 1995)

Izrednega pomena je 24. odstavek, ki pravi: »...sprejeti vse potrebne ukrepe za odpravo vseh oblik diskriminacije žensk in deklet ter odstranitev vseh ovir za enakost spolov, krepitev moči žensk in izboljšanje njihovega položaja;« (Pekinška deklaracija 1995). Šestindvajseti in 35. odstavek spodbujata ekonomsko neodvisnost žensk in zagotavljata ženskam enakopraven dostop do ekonomskih virov.

Program za akcijo pa gre korak naprej, saj določi 12 posebnih zadev, ki jih je potrebno čim prej rešiti. Od teh so za našo debato pomembne štiri, in sicer (glej The Platform for Action 1995):

A. Ženske in revščina

Znotraj te točke sta pomembna dva odstavka, 58(m) in 61(b), ki obvezujeta vlade držav podpisnic (v nadaljevanju vlade), da odstranijo vse ovire, ki bi onemogočale ženskam pridobivanje nastanitve, ki si jo lahko privoščijo, ter dostop do zemlje. Poleg tega pa zahtevata, da vlade sprejmejo takšne reforme, ki bodo ženskam omogočale enak dostop do ekonomskih virov kot moškim. Na ta zadnji del se nanaša še 165.(e) odstavek, ki drugače sodi v naslednjo točko (tj. F.), pravi pa, da morajo vlade ženskam dati pravico, da podedujejo in imajo zemljo v posesti ter imajo tudi drugo premoženje.

F. Ženske in gospodarstvo

Odstavek 166(c) ženskam omogoča enak dostop do zemlje in nadzor nad zemljo, viri, krediti, kapitalom in lastninsko pravico.

G. Ženske in moč ter proces odločanja

Odstavek 190(a) zahteva od vlad, da dosežejo ravnotežje med spoloma v vseh vladnih službah in javni upravi.

L. Deklice

V 274.(d) odstavku pa Program za akcijo zahteva, da vlade z ustrezno zakonodajo zagotovijo deklicam enake dedne pravice kot dečkom.

Pet let kasneje sta bila kot nadaljevanje Pekinške deklaracije in Programa za akcijo sprejeta dva dokumenta, in sicer Politična deklaracija in Nadaljnje akcije in pobude za implementacijo Pekinške deklaracije in Programa za akcijo. Politična deklaracija potrdi obveznosti vlad za implementacijo Pekinške deklaracije (Women 2000: GA Special Session 2000: 2)

DVR so imele na pri sprejemanju Pekinške deklaracije in Programa za akcijo precej zadržkov, ki so se nanašali predvsem na finančno pomoč s strani razvitih držav za implementacijo določil teh dokumentov, na jezik glede splava, poudarile pa so tudi to, da določila niso zavezujoča za vse države, ampak le za države podpisnice. (glej Women 2000: GA Special Session 2000: 7)

Istanbulska deklaracija in Agenda Habitat iz leta 1996¹³

V Istanbulski deklaraciji je zapisano, da bodo države podpisnice zagotavljale enakost med spoloma v vseh programih in politiki, ki se nanašajo na bivališča in trajnostni razvoj človekovih naselij, da bodo zagotavljale zaščito pred diskriminacijo in enak dostop do bivališča za vse ter dostop do zemlje in kreditov (glej Benschop 2002: 31).

---

¹³ [The Istanbul Declaration and The Habitat Agenda] Sprejeta na Konferenci ZN o človeških naselbinah (Habitat II). Dostopna na: <http://www.unhabitat.org/unchs/english/hagenda/ist-dec.htm> (31.1.2006).

Načelo primerne bivališča za vse in načelo trajnostnega razvoja človekovih naselij sta dve od načel Agende Habitat, ki sta izredno pomembni za ženske, predvsem za tiste, ki živijo v revščini, saj obvezuje vlade držav podpisnic, da jim zagotovijo pravno varnost pravice do posesti in enak dostop do zemlje kot moškim. Ponovno pa navaja tudi točko, ki jo vključuje Program za akcijo iz leta 1995. Ta je, da morajo vlade držav podpisnic ženskam omogočiti enak dostop do zemlje in nadzor nad njo, viri, krediti, kapitalom in lastninsko pravico. Agenda Habitat pa doda še enak dostop do naravnih virov ter primerne tehnologije. Tu je potrebno meniti še 78.(g) odstavek, ki pospešuje oblikovanje takih mehanizmov, da bodo ščitili ženske, ki so v nevarnosti, da zaradi moževne smrti izgubijo svoj dom in lastnino.

Milenijska deklaracija iz leta 2000¹⁴

Poleg tega, da znova potrjuje spoštovanje določil Splošne deklaracije, so pomembni predvsem štirje odstavki, ki se tičejo pravic žensk.

V 6. odstavku zagotavlja enake pravice in priložnosti za ženske in moške. Odstavek 19 pravi, da bodo imeli deklice in dečki enak dostop do vseh stopenj izobraževanja. V 20. odstavku se zavzema za pospeševanje enakosti med spoloma in za krepitev moči žensk [empowerment of women]. V 25. odstavku so predlagatelji izrazili namero, da se bodo borili proti vsem oblikam nasilja nad ženskami ter da bodo spoštovali Konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk.

Milenijska deklaracija je prinesla pomembne spremembe na področju človekovih pravic, predvsem pravic žensk. Določila je cilje, ki jih morajo doseči države do leta 2015. Med drugimi so cilji tudi zmanjšanje lakote in število umrlih otrok, deklicam in dečkom omogočiti enak dostop do izobraževanja, zmanjšanje nalezljivih boleznih, enake možnosti za ženske oziroma izboljšanje položaja žensk in priznavanje njihovih pravic. (glej HDR 2005: 1)

---

¹⁴[The United Nations Millennium Declaration] Sprejela jo je Generalna skupščina ZN leta 2000 z Resolucijo A/55/1.2.

Politična deklaracija in Nadaljnje akcije in pobude za implementacijo Pekinške deklaracije in Programa za akcijo iz leta 2000¹⁵

Z navedenima dokumentoma so države podpisnice potrdile predanost ciljem in nalogam Pekinške deklaracije in Programa za akcijo iz leta 1995 ter analizirata dosežke, ki so bili narejeni od njunega podpisa. Nadaljnje akcije in pobude za implementacijo Pekinške deklaracije in Programa za akcijo sledijo dvanajstim točkam Programa za akcijo in analizirajo dosežke, ki so bili narejeni, ter podajajo ovire za implementacijo Programa za akcijo. Poleg tega pa podajajo nadaljnja navodila za delovanje na državni in mednarodni ravni.

Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk iz leta 1979¹⁶ in Opcijski protokol h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk iz leta 2000¹⁷

Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk je eden izmed najpomembnejših dokumentov, ki se tičejo pravic žensk, saj določa, kaj je diskriminacija žensk in daje navodila oziroma program, ki naj bi pomagal končati in preprečiti diskriminacijo žensk. Njen prvi člen pravi, da »izraz diskriminacija žensk označuje vsakršno razlikovanje, izključevanje ali omejevanje na podlagi spola, katerega posledica ali namen je ogroziti ali onemogočiti ženskam priznavanje, uresničevanje ali uveljavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ne glede na njihov zakonski stan, na podlagi enakosti moških in žensk, na političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem in državljanskem ali kateremkoli drugem področju« (Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk 1979).

Države podpisnice so zavezane, »...da bodo vključile načelo enakosti moških in žensk v svoje ustave ali ustrezne zakone, če tega še niso storile, kot tudi, da bodo z zakoni ali drugimi ukrepi zagotovile uresničevanje tega načela v praksi...« (2. (a) člen). Nadalje so zavezane, da bodo sprejele vse potrebne ukrepe, da preprečijo diskriminacijo žensk in

---

¹⁵ [Political Declaration and Further Actions and Initiatives to implement the Beijing Declaration and Platform for Action] Sprejeta na konferenci Peking+5 leta 2000.

¹⁶ [The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)]

¹⁷ [Optional Protocol to CEDAW]

jim zagotovijo uživanje njihovih pravic in svoboščin na temelju enakosti z moškimi (člena 2(f) in 3), poleg tega pa morajo države podpisnice sprejeti posebne ukrepe, s katerimi bodo spremenile socialne in kulturne vzorce obnašanja moških in žensk (5. (a) člen).

Deseti člen ženskam na področju izobraževanja zagotavlja enakost z moškimi, in sicer na vseh stopnjah izobraževanja. Štirinajsti člen države obvezuje, da ženskam zagotovijo pravico do primerne življenjske ravni, predvsem kar se tiče bivališča, elektrike, preskrbe z vodo, izboljšanja zdravstvenih razmer, transporta in komunikacij, 16. člen pa, da zagotovijo enake pravice in obveznosti moškega in ženske v zakonski zvezi ter ob njenem koncu, in enake pravice za oba zakonca glede lastnine, upravljanja, vodenja, in uživanja posesti.

Opcijski protokol h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk omogoča ženskam, da v primeru kršitve njihovih pravic lahko poiščejo mednarodno pomoč. Žal so mehanizmi Opcijskega protokola lahko uporabljeni le v državah podpisnicah tega protokola – Kenija je podpisnica Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, ne pa tudi podpisnica Opcijskega protokola h konvenciji.

Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev iz leta 1981¹⁸ in Protokol k Afriški listini človekovih pravic in pravic ljudstev o pravicah žensk v Afriki, sprejet 2003¹⁹

Leta 1981 je 18 predstavnikov držav, takrat še Organizacije afriške unije, sprejelo Afriško listino človekovih pravic in pravic ljudstev, s čimer so naredili velik korak naprej k pravni ureditvi človekovih pravic v Afriki.

V Afriški listini človekovih pravic in pravic ljudstev je v 2. členu zapisano, da je vsak posameznik upravičen do uživanja pravic in svoboščin, ki so zapisane v tej listini, ne glede na spol. Tu velja omeniti še 18.(2) člen, ki od držav

---

¹⁸ [The African Charter on Human and People's Rights]. Dostopna na: http://www.achpr.org/english/info/charter_en.html (17.2.2006).

¹⁹ [Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa]. Dostopen na: http://www.achpr.org/english/info/women_en.html (17.2.2006).

podpisnic zahteva, da odstranijo vsakršno obliko diskriminacije žensk ter da pravice žensk zaščitijo.

Žal ta listina ni ravno v prid in pomoč ženskam, saj konkretnih določil o njihovih pravicah v njej praktično ni. Pomanjkljivosti Afriške listine človekovih pravic in pravic ljudstev so skušale države popraviti s Protokolom o pravicah žensk k tej listini, ki ženskam poleg ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic nudi še vrsto političnih in državljanskih pravic. Med temi so za nas pomembne zaščita pred tradicionalnimi praksami v družbi (na primer obrezovanje deklic), prepoved diskriminacije žensk in pravica do zdravja in enakost pred zakonom. Države so povrh tega tudi obvezane, da vključijo ženske v razvojne plane, politično odločanje ter da preprečijo izkoriščanje in degradacijo žensk. Novembra 2005 je z ratifikacijo 15-ih držav Afriške Unije v veljavo stopil tudi Protokol k Afriški listini človekovih pravic in pravic ljudstev o pravicah žensk v Afriki. S tem je bila narejena pravna podlaga za ureditev in spoštovanje pravic žensk v Afriki.

Deklaracija o obvezah glede HIV/AIDSa iz leta 2001²⁰

Sprejela jo je GA leta 2001 na 26. posebni seji z Resolucijo S-26/2. Z njo so ZN uredili vprašanja, ki se nanašajo na pravice žensk o odločanju o svojem spolnem življenju, odpravi bolečih praks tradicij in običajev, diskriminaciji.

V 4. členu te deklaracije je zapisano, da HIV/AIDS lahko prizadene vsakogar, ne glede na starost, spol ali raso ter da so najbolj ogroženi prebivalci držav v razvoju, še posebej pa ženske, mladi in otroci, posebno deklice. Nadalje je v 14. in 47. členu zapisano, da sta enakost med spoloma in krepitev moči žensk temeljna elementa za zmanjšanje ranljivosti žensk in deklic zaradi HIV/AIDSa ter da je potrebno kljubovati stereotipom in neenakostim med spoloma v zvezi z HIV/AIDSem.

---

²⁰ [Declaration of Commitment on HIV/AIDS]. Dostopna na: <http://www.ohchr.org/english/law/hiv.htm> (31.1.2006).

Najpomembnejša sta 59. in 61. člen, ki govorita o tem, da morajo države podpisnice razviti in izvajati nacionalne strategije, ki bodo krepile moč žensk, jim omogočile polno uživanje njihovih pravic in svoboščin, jim dale možnost, da se same odločajo o svojem spolnem življenju in zaščitijo pred okužbo z virusom HIV. Zmanjšanje njihove ranljivosti pa je možno, če države podpisnice odstranijo vse oblike diskriminacije in nasilja do žensk, škodljive in boleče prakse tradicij in običajev ter psihične in fizične zlorabe deklic in žensk.

Resolucij ZN na temo pravic žensk je zelo veliko, z njimi skušajo urediti problematična področja pravic žensk, predvsem vprašanja o lastništvu zemlje, primerni nastanitvi, pravici do razvoja, problematiko HIV/AIDSa.

V mednarodnem pravu so pravice žensk urejene na vseh področjih, kar se kaže z vrsto sprejetih deklaracij, konvencij, resolucij in v različnih programih, ki potekajo v državah, kjer so ženske najbolj prizadete. Veliko vlogo pri tem igrajo tudi nevladne organizacije, o katerih bo govora v enem izmed prihodnjih poglavij. Tu velja omeniti, da je Kenija podpisnica kar nekaj mednarodnih dokumentov, a žal ne izpolnjuje svojih obveznosti v celoti. Kot pravi Benschopova (2002: 36), Kenija od leta 1976 Komisiji za ekonomske, socialne in kulturne pravice ni oddala še nobenega poročila. Poleg tega je kar nekaj državnih dokumentov v nasprotju z mednarodnimi – 82. (4) člen Ustave Republike Kenije je v nasprotju z 2. (f) členom Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk. V Tabeli 13 je prikazan status pomembnih mednarodnih dokumentov v Keniji.

Tabela 13: Status pomembnih mednarodnih dokumentov v Keniji

Mednarodni dokumenti	Status pogodb v Keniji
Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966)	Pristopila leta 1972
Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (1966)	Pristopila leta 1972
Opcijski protokol k Paktu o državljanskih in političnih pravicah (1976)	Ni podpisnica
Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (1979)	Pristopila 1984
Opcijski protokol h Konvenciji o odpravi vseh oblik	Ni podpisnica

diskriminacije žensk (2000)	
Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev (1981)	Podpisala: ni datuma Ratificirala leta 1992

Vir: Benschop (2002: 36)

Tako kot večina DVR je tudi Kenija bolj ali manj zadržana do naštetih deklaracij, konvencij, resolucij in drugih dokumentov. DVR dajejo zadržke predvsem na določila o lastninski pravici žensk, pravic o dedovanju, pravici do splava. Področja, kjer imajo ženske neenak status, so občutljiva tema. Pogosto so vzrok diskriminacije žensk tradicije in običaji ter pripisana vloga ženskam v družbi.

4.2. Pravni sistem Kenije in pravice žensk

Poglavje obravnava in osvetljuje status pravic žensk v kenijskem pravnem sistemu in skuša prikazati konflikte znotraj tega sistema. Pravice žensk so v glavnem kršene ali pa popolnoma spregledane.

Pri pregledu pravic žensk v kenijskem pravnem sistemu naj bo vodilo naslednji stavek: »Ženske so v svoji jasno definirani vlogi upodobljene kot lastništvo moških in celotne družbe, v kateri se od njih pričakuje, da so v podrejenem položaju.« (Ceneda 2001: 14)

Za gospodarsko politiko v Keniji danes je značilno, da ima karakteristike predkolonialne in kolonialne gospodarske politike (predkolonialni in kolonialni režim sta razložena v 2. poglavju), saj so vlade postkolonialnega obdobja enostavno prevzele oziroma nadaljevale politiko svojih kolonialistov (glej Whitehead and Tsikata 2003: 5). Posledica prevzema angleškega kolonialnega režima je bila kolizija s tradicijami in običaji prvotnih prebivalcev, njeni rezultati pa so občutni še danes. Janet Walsh (2003: 45) pravi, da »... kenijski zakoni in običaji kršijo pravice žensk glede zakona in družine, ki so določene v Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk.« Kenija je h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk pristopila leta 1984.

V Keniji tako paralelno obstajata in se uporabljata običajno pravo [customary law] in kodificirani pravni viri [statutory law], pri čemer ima običajno pravo, ko gre za zadeve povezane z zemljo, na podeželju navadno večji vpliv kot kodificirani pravni viri.

4.2.1. Običajno pravo

»Običajno pravo sestavljajo nenapisane in stalno razvijajoče se norme, ki svojo legitimnost dobivajo iz tradicije in običajev.« (Walsh 2003: 11), te pa pravicam žensk niso naklonjene in jih diskriminirajo. Po običajnem pravu namreč:

- poročene ženske ne podedujejo po svojih starših;
- neporočene ženske podedujejo po svojih starših manj kot njihovi bratje;
- ženske s sinovi lahko obdržijo moževo posest, vendar le v shrambo za sinove;
- ženske brez otrok in ženske, ki imajo le hčere, ne podedujejo po svojem možu, moževa zemlja pa je dana moškim sorodnikom;
- od ločenih žensk se pričakuje, da zapustijo zakonski dom in se vrnejo k staršem, pri tem pa lahko s seboj vzamejo le osebne predmete;
- neporočene hčere lahko uporabljajo očetovo zemljo le za določene pridelke;
- poročene ženske imajo manj nadzora nad družinsko posestjo kot moški (glej Walsh 2003: 11).

Literatura navaja kar nekaj običajev in praks, ki degradirajo ženske. Na kratko so povzeti štiri, ki so pomembni za našo debato. Te so: obrezovanje deklic [female genital mutilation], poroke, podedovanje žena [wife inheritance] in obredno očiščenje [ritual cleansing].

Obrezovanje deklic je s Konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk prepovedano, saj je v njenem 2. členu zapisano, da morajo države podpisnice sprejeti vse potrebne ukrepe, vključujoč zakonodajne, da spremenijo oziroma odpravijo obstoječe zakone, uredbe, običaje in prakse, ki diskriminirajo ženske (glej Ceneda 2001: 19). Kenija je podpisnica te Konvencije in bi torej morala izpolnjevati obveznosti, ki jih je z njo sprejela. Kljub nekaterim ukrepom – v

delu Cenede (2001: 18) je mogoče prebrati, da je leta 1999 vlada predsednika Arapa Moia izdala Nacionalni program za odpravo obrezovanja žensk²¹ - obrezovanje deklic v nekaterih etničnih skupnostih še vedno obstaja in ker je »praksa v kenijski kulturi globoko zakoreninjena« (Ceneda 2001: 19) najbrž kaj kmalu še ne bo popolnoma odpravljena. Tako je Feminist Daily News Wire v avgustu 2004²² objavil članek o več kot 100 novih primerih obrezovanja deklic v Keniji, kar kaže na to, da praksa obrezovanja deklic še zdaleč ni izkoreninjena.

Praksa obrezovanja grobo posega v dostojanstvo žensk, predvsem pa ogroža njihovo zdravje, saj zaradi načina obrezovanja pogosto prihaja do vnetij, težav in bolečin pri spolnih odnosih ter pred porodom, med njim in po njem (glej Ceneda 2001: 15). Po trditvah Estabrooksove (2000: 1) poteka obrezovanje v nehygieničnih razmerah, saj obrezovalci/obrezovalke uporabljajo umazane ostre instrumente, kot so kosi stekla, noži in kline britev, pogosto pa je isti instrument večkrat uporabljen na različnih deklicah oziroma ženskah - ne da bi bil pred ponovno uporabo razkužen, to pa vodi v prenos raznih virusov, tudi na primer virusa HIV.

Poroke v Keniji so izvedene na različne načine, po civilnem, krščanskem, islamskem, hindujskem ali 'običajnem' [customary] pravnem sistemu. Vsi tipi porok, razen 'običajnih', morajo biti vpisani v register porok. Le-teh je veliko, saj ima vsak sistem svoj register. Poroke po civilnem pravu ureja Zakon o porokah²³ iz leta 1902, revidiran 1962. Krščanske poroke ureja Afriški krščanski zakon o porokah in ločitvah²⁴ iz leta 1931, revidiran 1962. Nadalje, hindujske poroke ureja Hindujski zakon o porokah in ločitvah²⁵. Poroke po islamskem pravu pa ureja Mohamedanski zakon o porokah, ločitvah in nasledstvu²⁶. (glej Walsh 2003: 8 in Benschop 2002: 159)

---

²¹ [National Plan of Action to Eliminate Female Circumcision/Female Genital Mutilation]

²² Članek z naslovom Schoolgirls Forced to Undergo Female Genital Mutilation in Kenya je dostopen na <http://www.feminist.org/news/newsbyte/uswirestory.asp?id=8614> (5.12.2005).

²³ [The Marriage Act]

²⁴ [The African Christian Marriage and Divorce Act]

²⁵ [The Hindu Marriage and Divorce Act]

²⁶ [The Mohammedan Marriage, Divorce and Succession Act]

Glede pravic žensk najbolj izstopajo poroke po islamskem in običajnem pravu, saj so zakoni lahko poligamni: prvo dovoljuje možu do 4 žene, drugo pa števila žena ne omejuje (glej Walsh 2003: 9). Poleg tega oba dovoljujeta, da so bodoče žene lahko veliko mlajše od 18 let (glej Benschop 2002: 159). Za poroke po običajnem pravu je značilno, da imajo več faz ter da so navadno dogovorjene med starši. Starši bodočega moža plačajo staršem bodoče žene doto, s čimer postane ženska del moževega klana (glej Walsh 2003: 9). S poroko naj bi bila preskrbljena. Problem nastane pri vprašanju lastništva in dedovanja zemlje, saj so ženske v etničnih skupinah še vedno tretirane kot »šibke, izzivalke neredov, nezanesljive in neukrotljive« (Ceneda 2001: 14), predvsem pa kot podrejene moškim in 'objekt' dedovanja²⁷.

Podedovanje žena je način, s katerim so zaščitili vdove ekonomsko in socialno (glej Walsh 2003: 12). Po moževi smrti, po prepričanju skupnosti, žena ne pripada več moževemu klanu, prav tako pa zaradi poroke ni več del družine svojih staršev. Torej, da bi vdovo nekako obvarovali oziroma ji omogočili vsaj določeno stopnjo ekonomske in socialne zaščite – pri podedovanju žena je pomembno predvsem to, da so imele s tem običajem dostop do in pravico do uporabe zemlje, jo s posebnim postopkom podeduje najbližji možev sorodnik.

Postopek vključuje **obredno očiščenje**²⁸, za katerega je značilno, da ima vdova spolni odnos z moškim (imenuje se »jater« in je t.i. 'izmeček družbe'), ki ga tisti, ki jo bo podedoval, plača za to uslugo (glej Walsh 2003: 12). S tem obredom naj bi vdovo očistili zlih duhov, ki jo naselijo ob moževi smrti. Da bi zli duhovi prešli na jatra, mora priti do izliva moških telesnih tekočin v telo ženske. Torej, kondom, ki bi to preprečil, je prepovedan, ker z njim ne bi prišlo do očiščenja (glej Walsh 2003: 13).

---

²⁷ Ženske po moževi smrti lahko podedujejo moževi moški sorodniki. V točki Podedovanje žena je to natančneje razloženo.

²⁸ Walsheva (2003: 12) opisuje štiri načine očiščenja. Za prvega je značilno, da podedovanje vdove ne vključuje spolnih odnosov, ampak jo klan simbolno očisti tako, da za eno noč na njeno hišo položi plašč moškega, ki jo bo podedoval; to velja za vdove, ki niso več rodne. Pri drugem gre za tak način podedovanja, pri katerem gre za spolne odnose med vdovo in navadno z bratom pokojnega moža skozi daljše časovno obdobje, konča pa se s poroko. Pri tretjem gre za kombinacijo očiščenja in podedovanja, pri čemer ima vdova prvi spolni odnos po moževi smrti z jatrom, ko je očiščena zlih duhov, pa jo podeduje moški sorodnik pokojnega moža. Za četrtga pa je značilno, da gre le za očiščenje, pri čemer je po spolnem odnosu z jatrom vdova očiščena, ni pa podedovana.

Za primer

Intervju z 'jatom'

»Ko sem z žensko, ne uporabljam kondomov. Mora biti 'telo na telo'. Moja sperma mora priti v njo... Če se to ne zgodi, ni podedovana... Za preprečitev nosečnosti ne storim ničesar. Dve vdovi imata moje otroke. Ne obnašam se kot oče in jima ne dajem pomoči. Slišal sem za AIDS. Postaja me strah. Prenaša se s spolnimi odnosi in da ga preprečiš, moraš uporabiti kondom, a vdove nočejo slišati za kondom. Hočejo 'telo na telo'. Obstajajo dediči, ki so okuženi z AIDSom. Ne uporabljajo kondoma. (Walsh 2003: 13)«

V primeru, da se ženska obredu očiščenja in podedovanja upre, je navadno deležna hudih psihičnih in fizičnih zlorab ter izgnana iz svojega doma in zemlje. S seboj lahko odnese svoje osebne predmete, včasih le obleke. Ženske, ki ostanejo brez strehe nad glavo, se zatečejo v hišo svojih staršev ali v revne predele večjih mest; znani so na primer revni predeli Nairobija.

Za primer

»Emily Owino, 54-letna vdova iz etnične skupine Luo, je živela na moževi zemlji in jo obdelovala od takrat, ko se je pri 15-ih letih poročila pa vse do njegove smrti. Zaradi štirih otrok je bila odvisna od zemlje, doma in bornega premoženja, s katerim se je preživljala. Ko ji je umrl mož, so ji sorodniki po moževi strani vzeli vse. Stvari so začele izginjati z dnem moževega pogreba. Vzeli so kmetijsko orodje, živino, sklede za kuhanje, bančne dokumente, dokumente za pokojnino, hišne potrebščine, odeje in obleke... Vse to se je zgodilo v treh mesecih po moževi smrti. Otroci so bili bolni in nihče ji ni hotel pomagati. Ni mogla kupiti oblek, hrane in ni imela kuhinjske posode. Zaradi obupa in trpljenja je odšla k staršem po pomoč. Ko se je vrnila, je videla, da so ji vzeli vso zemljo. Ker ji lokalna oblast ni pomagala, je taščo prosila, če lahko vsaj obdeluje zemljo. Tašča ji ni dovolila in ji je rekla, naj se vrne k staršem. Morala je oditi, saj ni imela hrane in zemlje, ki bi jo obdelovala. Z otroki se je selila iz kraja v kraj, dokler ji ni nekdo ponudil majhne, luknjičaste barake in nekaj nekvalitetne zemlje. Noben od otrok ni hodil v šolo. Delajo kot pastirji in

služkinje, čeprav so še zelo majhni. Če bi še imela svojo zemljo, bi šli otroci lahko v šolo. (Walsh 2003: 16-17)«

Usoda ločenih žensk je podobna. Ko se ženska loči, navadno zaradi hudih psihičnih in fizičnih zlorab ostane brez zemlje, hiše in ostalega premoženja, saj je v glavnem vse napisano na moževo ime, ona pa nima denarja za odvetnike. Veliko žensk zaradi zlorab poišče pomoč policije, a ta ne stori ničesar. Ženske so tako prepuščene same sebi, brez premoženja, pomoči in varnega zavetja, kamor bi se lahko umaknile. Zaradi tega še naprej ostajajo doma in trpijo zlorabe. (glej Walsh 2003: 25-31)

Našteti običaji in prakse so še vedno zelo pogosti v etničnih skupinah v Keniji, na primer med Maasai, v etničnih skupinah²⁹ Luo, Kikuyu, Kamba (glej Walsh 2003: 16-38). Zanje je značilno, da se v glavnem opirajo na tradicije in običaje, kar seveda vpliva na položaj žensk. Po njihovem prepričanju ženski ne morejo zaupati lastništva nad zemljo, predvsem zato, ker jo po moževi smrti naselijo zli duhovi (glej Walsh 2003: 12), poleg tega pa ženske veljajo za manj vredne od moških.

Običaj podedovanja žena in obredno očiščenje sta odlična primera kolizije običajnega prava in kodificiranih pravnih virov. Po običajnem pravu žena namreč ne more podedovati moževega premoženja - predvsem zemlje in hiše, hkrati pa so ji dedne pravice priznane s kodificiranimi pravnimi viri – na primer z revidiranim Zakonom o nasledstvu iz leta 1981. Ta v 3. (5) odstavku dopušča ženskam iz poligamnih zakonov in njihovim otrokom, da podedujejo po svojem možu (glej Benschop 2002: 167). Natančneje bodo kodificirani pravni viri razloženi v naslednji točki.

---

²⁹ Etnične skupine po CIA World Factbook iz leta 2005 so naslednje: Kikuyu, Luhya, Luo, Kalenjin, Kamba, Kisii, Meru, ostale afriške, ne-afriške (Azijci, Evropejci in Arabci). Dostopno na: <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/ke.html> (6.12.2005).

4.2.2. Kodificirani pravni viri

V tej točki je pregled pomembnejših kenijskih pisanih pravnih virov, ki urejajo problematiko pravic žensk in pokrivajo temo diplomske naloge.

Ustava iz leta 1963, dopolnjena leta 1964 in ponatisnjena z amandmaji 1979, 1982, 1986, 1988, 1991, 1992, 1997, in 2001 (CIA World Factbook 2005: 6), v svojem 70. členu prepoveduje diskriminacijo na podlagi spola, in sicer z naslednjimi besedami: »...vsi državljani Kenije so upravičeni do temeljnih pravic in svoboščin, ne glede na spol.« (Walsh 2003: 32).

Kontradiktorno je predvsem to, da Ustava v 82. členu iz prepovedi diskriminacije izvzame določene zakone. Člen 82.(1) prepoveduje vsak zakon, ki bi bil na kakršenkoli način diskriminatoren, nadalje člen 82.(3) v definicijo termina diskriminacija vključuje tudi diskriminacijo na podlagi spola (glej Benschop 2002: 142 in Walsh 2003: 32). Takoj za tem pa v 82.(4) členu dovoljuje diskriminacijo, ko gre za premoženjske pravice žensk, kot so na primer zakoni glede poroke, dedovanja ter uporabo običajnega prava (glej Walsh 2003: 32). Ta člen zopet nasprotuje 2.(f) členu Konvencije o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, ki pravi, da »...morajo države podpisnice sprejeti vse potrebne ukrepe, vključujoč zakonodajne, da spremenijo oziroma odpravijo obstoječe zakone, uredbe, običaje in prakse, ki diskriminirajo ženske.« (CEDAW 1979: člen 2(f)).

Člen 82(6) še določa, da se ne smatra za diskriminatorno soglasje ali pridržanje soglasja za transakcijo zemlje, ki ga da uradno telo, ki nadzira takšne transakcije (komisija za nadzor zemlje³⁰). Torej, če komisija za nadzor zemlje dovoli moškemu prodajo družinske zemlje, ženska takšne odločitve ne more obravnavati kot diskriminatorno. (glej Walsh 2003: 32)

Kot omenjeno, v primeru, da si običajno pravo in kodificirani pravni viri nasprotujejo, v ruralnih predelih prevlada običajno pravo. Če primer uspe priti

---

³⁰ [land control board]

pred sodišče, kar je manj verjetno, saj ženske navadno nimajo denarja in dostopa do pravne pomoči, pa o tem, kaj prevlada, odloča sodišče.

Leta 2000 je vlada imenovala Komisijo za revizijo Ustave (glej Benschop 2002: 140), ki naj bi napisala predloge za spremembo ustave. Predlogi so med drugimi vključevali določila, ki bi dala ženskam enake pravice glede dedovanja premoženja, predvsem zemlje, kot jih imajo moški. Na referendumu novembra 2005 je bil Osnutek za novo ustavo zavržen. Po pričevanju Alexa Muriithija, predstavnika stranke National Rainbow Coalition (NARC), ki ima največ sedežev v parlamentu, »nekateri skupnosti nočejo, da bi ženske lahko podedovale premoženje, še posebej zemljo, po svojih starših in to je dovolj tehten razlog za zavrnitev Osnutka nove ustave« (Muriithi v Murimi 2005).

Naslednji pisani pravni vir, ki vsebuje diskriminatorna določila in ureja vprašanja glede dedovanja je **Zakon o nasledstvu** iz leta 1972. Ta naj bi nadomestil pred njim veljavne zakone o nasledstvu, in sicer zakone po hindujskem, islamskem, običajnem pravu in kodificirane pravne vire (glej Benschop 2002: 165) in veljal za vse državljane Kenije. Od leta 1990 zakon ne velja za Muslimane, za katere od takrat veljajo islamski zakoni o nasledstvu (glej Walsh 2003: 32).

Zakon o nasledstvu se uporablja tako za dedovanje z oporoko kot tudi za dedovanje brez oporoke. Če oporoke ni, naj bi ženski in moški potomci dedovali po starših enako. Če je živ eden od zakoncev, le-ta postane lastnik osebnih in gospodinjskih predmetov in lahko uporablja premoženje (kot sta zemlja in hiša). V primeru, da je preživel zakonec ženska, se njena pravica do premoženja konča, če se poroči. V primeru, da je preživel zakonec moški, pa se s ponovno poroko njegova pravica do premoženja ne konča. (glej Walsh 2003: 32)

Opozoriti je potrebno na dve izjemi, ki jih Zakon o nasledstvu dovoljuje, in sicer: prvič, za Muslimane ta zakon ne velja, in drugič, v določenih okrožjih³¹

---

³¹ Ta okrožja so naslednja: West Pokot, Turkana, Samburu, Isiolo, Mandera, Wajir, Garissa, Tana River, Lamu, Kajiado, Narok (glej Walsh 2003: 32, op. 130).

dovoljuje uporabo običajnega prava. Walsheva (2003: 32, op. 130) pravi, da ta okrožja v glavnem poseljujejo pastoralne skupnosti, za katere je značilna patrilinearnost, tradicije in običaji.

Po islamskem pravu, ki prav tako ureja dedovanje z oporoko in brez nje, je dedovanje naslednje: »če vdova ima otroke, ji pripade ena osmina premoženja; če nima otrok, ji pripade ena četrtnina; če je več vdov istega moža, si prvi ali drugi delež delijo med seboj; sinovi podedujejo dvakratni delež tistega, kar podedujejo hčere; v primeru, da so dediči same deklice, podedujejo dve tretjini premoženja« (Benschop 2002: 190).

Poudariti je potrebno, da tudi v primeru, ko je nek zakon v prid ženski, njenemu dedovanju ter pravici do zemlje in ostalega premoženja, ljudje na podeželju teh zakonov ne upoštevajo, ker so tradicije in običaji še preveč zakoreninjeni v njihovi kulturi, poleg tega pa je kakršnokoli premoženje tako ali tako v glavnem pisano na moža. Ravno zaradi tega in odnosov do žensk, te v primeru ločitve ostanejo brez premoženja.

Zakon o premoženju poročenih žensk³² iz leta 1882 je zapuščina angleških kolonialistov in vsebuje načelo, da imata zakonca enake pravice glede lastništva premoženja (glej Benschop 2002: 161). Zakon je v Keniji še danes splošno veljaven in priznava premoženjske pravice žensk – »...ženske so upravičene do polovice družinskega premoženja, če lahko dokažejo svoj prispevek k njemu« (Walsh 2003: 33). Velja tudi za zakone, sklenjene po običajnem pravu in Muslimane.

Za konec velja omeniti še nekatere zakone, ki se nanašajo na zemljo. Nekateri od teh zakonov žensk sploh ne omenjajo ali pa poudarjajo vlogo moških, s čimer seveda poslabšajo položaj žensk. Zemlja v Keniji se deli na vladno [Government land], skrbniško [Trust land] in privatno zemljo [Private land] (glej Benschop 2002: 145).

---

³² [Married Women's Property Act]

Skrbniška zemljišča obsega t.i. naravne rezervate ali posebna ozemlja, ki predstavljajo približno 65% vseh zemeljskih površin današnje Kenije in so pod oblastjo deželnih svetov [country councils]. Na tej zemlji ima pravico do uporabe, nadzora in lastništva nad zemljo vsaka skupnost, družina ali posameznik, to pa ureja običajno pravo. (glej Benschop 2002: 145)

Pomembni zakoni, ki urejajo te vrste ozemlja, so Zakon o združitvi zemlje³³, ki se ne uporablja več, Zakon o prisoditvi zemlje³⁴, ki ureja razmerja in lastništvo nad zemljo (pozna lastništvo posameznika nad zemljo, solastništvo, lastništvo na splošno in lastništvo neke skupine nad zemljo) in Zakon o predstavnikih skupne zemlje³⁵, ki ureja registracijo članov in predstavnikov skupnih rančev, ki so v lastništvu pastoralnih skupin. Noben od teh zakonov ne omenja žensk, saj je registracija navadno narejena na ime moškega. (glej Benschop 2002: 145-148) Nadalje naj bi »...razmerja na tej zemlji po 'navodilih' kodificiranih pravnih virov urejalo običajno pravo, v kolikor ni v nasprotju s pisnimi pravnimi viri.« (Benschop 2002: 149) Vendar so »...pravila običajnega prava navadno v nasprotju s temi viri, tako da se le-to v praksi ne uporablja« (Benschop 2002: 149) oziroma naj se ne bi uporabljalo.

Vladna zemljišča je po Benschopovi (2002: 150) tista zemlja, ki je namenjena uporabi s strani vlade, in vsa tista zemlja, na kateri so gozdni rezervati, oblast nad njo pa ima predsednik države. Vsa razmerja glede vladne zemlje ureja Zakon o vladni zemlji³⁶.

Vsa razmerja glede **privatnih zemljišč** ureja Zakon o registrirani zemlji³⁷. Za privatno zemljo se šteje svobodna in zakupljena zemlja oseb javnega življenja; to so lahko posamezniki, privatna podjetja z omejeno odgovornostjo, zadruge, privatne institucije ipd. (glej Benschop 2002: 153)

---

³³ [The Land Consolidation Act]

³⁴ [The Land Adjudication Act]

³⁵ [The Land (Group Representative) Act]

³⁶ [The Government Land Act]

³⁷ [The Registered Land Act]

Omembe vredna sta še dva Zakona, ki urejata pristojnost sodišč. Prvi je **Zakon o sodiščih**³⁸, ki pravi, da naj sodišča v njihovih razsodbah vodi običajno pravo, ki pa seveda ne sme biti v nasprotju s pisanim pravom. Drugi je **Zakon o magistratih**³⁹, ki vsebuje določila o tem, kaj sodi v zadeve običajnega prava. To so zadeve, ki se tičejo posesti zemlje po običajnem pravu, zadeve glede poroke, ločitve, vzdrževanja in dote, zadeve glede statusa žensk in zadeve dedovanja. (glej Benschop 2002: 160)

Po pregledu notranje zakonodaje in mednarodnih določil o pravicah žensk je lahko zaključiti naslednje. V Keniji veljajo tako kodificirani pravni viri kot običajno pravo, ki pa pogosto prihajata v konflikt predvsem glede ureditve zadev, povezanih z zemljo, dedovanjem in drugih premoženjskih pravic. Vse to najbolj občutijo ženske, ki jih skupnosti na podeželju – te se v glavnem ukvarjajo s kmetijstvom, domačo obrtjo ipd. – še vedno vidijo kot podrejene moškemu, neodgovorne, nezanesljive in kot lastnino moškega, s katero lahko moški razpolaga. Tudi v primeru, da obstajajo neka napisana pravna pravila, jih te skupnosti navadno ne upoštevajo, saj so tradicije in običaji še globoko zakoreninjeni v njihovo kulturo in mentaliteto. Najboljši primer in dokaz, da je temu res tako, je zavrnitev Osnutka nove ustave novembra 2005, ki jo je pripravila vlada predsednika Kibakija in ki je vključevala precej določil, ki bi spremenila položaj žensk v družbi in uredila njihove dedne in druge premoženjske pravice. Prav tako ni mogoče mimo tega, da je precej področij pravno še vedno neurejenih, predvsem tistih, ki zadevajo dedovanje zemlje in lastništvo zemlje in se za te zadeve uporabljajo določila, ki so jih sprejeli v času angleške kolonije, torej v letih od približno 1895. leta do 1963, ko se je Kenija osamosvojila izpod britanske oblasti.

Poglavje lepo prikaže situacijo, v kateri živijo podeželske ženske v Keniji, poleg tega pa poda močne argumente v prid hipotezi, da je vloga žensk v družbi oziroma razvoju države resno podcenjena. Še vedno veljajo za manjvredne, še vedno so le objekt, ki pripada moškemu. K temu prispevajo tradicije in običaji, po katerih živi glavnina podeželskega prebivalstva, pravna neurejenost pravic

---

³⁸ [The Judicature Act]

³⁹ [The Magistrates Courts Act]

žensk in končno tudi mentaliteta ljudi, tudi žensk. Seveda tu ne gre spregledati nekaterih sprememb, do katerih počasi prihaja na področju uresničevanja pravic žensk in priznavanja njihove pomembne vloge pri razvoju države. S temi spremembami oziroma aktivnostmi se ukvarja naslednje poglavje. Prikazuje le nekaj vidnejših aktivnosti in akterjev, seveda pa jih je še veliko več.

5. AKTIVNOST DRŽAVE, NEVLADNIH IN MEDNARODNIH ORGANIZACIJ

Pomembno vlogo pri uresničevanju pravic žensk, priznavanju njihove pomembne vloge v gospodarskem razvoju države in prizadevanju za njihovo vključevanje v proces odločanja igrajo nevladne in mednarodne organizacije. Določene premike je zaradi pritiskov omenjenih organizacij in obveznosti iz mednarodnih pogodb, ki jih je podpisala, naredila tudi država. Poglavje se še naprej ukvarja s prej obravnavanimi temami in na ta način povzema pomembne aktivnosti, ki se dogajajo na posameznih obravnavanih področjih, hkrati pa poda argumente v prid hipotezi, da je na področju priznavanja vloge žensk v razvoju države storjenega premalo.

Poglavje zajema le nekaj najvidnejših ukrepov s strani države in le nekaj najvidnejših nevladnih in mednarodnih organizacij, ker je število teh organizacij preveliko, da bi naloga lahko zajela vse. Izbrane so bile po pogostosti pojavljanja in delovanja na področju pravic žensk in služijo le kot dokaz temu, da na področju pravic žensk, poleg države, aktivno deluje tudi veliko število nevladnih in mednarodnih organizacij.

5.1. Aktivnosti države na področju kmetijstva

Najpomembnejša aktivnost države od leta 1997 do leta 2005 je bila sestava **Osnutka nove ustave**. Ta predstavlja enega izmed večjih napredkov države pri uresničevanju pravic žensk. Vsebuje namreč določbe o prepovedi diskriminacije, pravice žensk v družini oziroma zakonu, pravice žensk, premoženjske pravice, primerne nastanitve in pravice do posesti zemlje.

Člen 34 Osnutka nove ustave med drugim prepoveduje diskriminacijo na podlagi spola, zakonskega stanu in nosečnosti. V 38. členu določa enake pravice v zakonu in ob njegovem prenehanju. Najpomembnejši je člen 35, ki jamči enako ravnanje do žensk kot do moških, vključno z dednimi pravicami, pravico dostopa do zemlje in nadzora nad njo ter prepoveduje kakršenkoli zakon, kulturo, običaj ali tradicijo, ki bi spodbijala žensko dostojanstvo, blaginjo, interese ali njen status. Nadalje, v členu 54 vsakemu jamči pravico, da si pridobi in ima premoženje. Člen 59 vsakemu zagotavlja pravico do primerne nastanitve in v 235. členu poziva parlament, da predpiše zakone, ki bodo varovali zakonsko premoženje in zakone, ki bodo ščitili pravico zakoncev do dedovanja zemlje. (glej Women's Property Rights in Kenya's Draft Constitution: A Joint Letter to Delegates of Kenya's National Constitutional Conference 2003)

Novembra 2005 je večina kenijskega prebivalstva na referendumu⁴⁰ glasovala proti sprejetju Osnutka nove ustave. Kot rečeno, so tradicije in običaji tako zakoreninjeni v kulturo podeželskega prebivalstva, da niso hoteli sprejeti dokumenta, ki bi ženskam zagotavljal enake pravice kot moškim, predvsem kar zadeva njihove premoženjske pravice.

5.2. Aktivnosti države na področju zdravstva in problematike nečiste vode

V svoj **Načrt državne strategije za boj proti HIV/AIDS**⁴¹, ki ga je Nacionalni svet za nadzor AIDSa izdal leta 2000, je med drugimi vključil naslednje točke: zmanjšanje razširjenosti AIDSa med mladimi, kjer se hitro širi, ustanovitev nadzornih enot v vsakem ministrskem sektorju, ustanovitev Komisij za nadzor AIDSa na ravni provinc in okrožij. Glavna prioriteta področja pa so preventiva in posredovanje, zdravljenje in nadaljnja nega, blaženje socioekonomskih posledic AIDSa, opazovanje, ocenjevanje in raziskovanje ter management in koordinacija. (glej Country Activity: Kenya 2004)

---

⁴⁰ Zanimivost: ker je veliko prebivalstva nepismenega, se je oblast razdelila na dva tabora: banane in pomaranče, pri čemer se je tabor banan boril za sprejetje Osnutka nove ustave, tabor pomaranč pa proti. Na referendumu je ljudstvo nato obkrožilo sliko banane ali pomaranče.

⁴¹ [The Kenya National HIV/AIDS Strategic Plan]

Leta 2001 je kenijsko Ministrstvo za zdravje izdalo **Državno politiko in strategijo o kondomih 2001-2005**⁴², s katero naj bi zagotovila zadostno zalogo in dostop do kondomov, javno izobraževanje in zagovarjanje uporabe kondomov za zaščito proti virusu HIV in drugimi spolno prenosljivimi boleznimi. (glej Country Activity: Kenya 2004)

Leta 2003 je predsednik Kibaki razglasil vojno proti AIDSu, pri čemer se je vlada zavezala, da krije stroške zdravljenja za 40 000 bolnikov in da od Svetovne banke dobi posojilo v vrednosti 100 milijonov USD za nabavo kondomov v štiriletnem obdobju. Poleg tega je bolnišnicam priskrbelo zdravila za zdravljenja AIDSa in sprejela osnutek zakona, ki bi pod kazensko odgovornost postavila tistega, ki bi odpustil ali ne hotel zaposliti bolnika z AIDSom. (glej Country Activity: Kenya 2004)

Korak naprej je Kabinet predsednika Kibakija napravil s strateškim načrtom za obdobje 2000-2005, ki nosi naslov **Mainstreaming Gender into the Kenya National HIV/AIDS Strategic Plan 2000-2005**. Ta načrt se med drugim zavzema in si postavlja naslednje cilje: oblikovanje institucionalnega okvira za integracijo obeh spolov v politiko in programe glede HIV/AIDSa, oblikovanje pravnega okvira preventive, zdravljenja in nege obolelih za AIDSom, ki bi bil dovozen za oba spola ter zagotovitev primernih človeških in finančnih virov za programe, ki bi bili dovozniki za oba spola.

Dostop do čiste vode je še eden od problemov, ki pestijo podeželsko prebivalstvo, predvsem ženske, ki za iskanje vode porabijo tudi do več ur na dan. Nečista voda, ki jo uporabljajo za življenje, pa je vzrok za različne, tudi smrtne bolezni.

Leta 1999 je Državna politika glede voda⁴³ postavila temelje za doseg vodnih potreb v državi. Na tem temelju je nato leta 2002 prišlo do sprejetja **Zakona o vodah**⁴⁴, ki naj bi se dotaknil problemov nečiste vode. Leta 2003 je bilo

---

⁴² [National Condom Policy and Strategy 2001-2005]

⁴³ [National Water Policy]

⁴⁴ [Water Act]

ustanovljeno **Kenijsko partnerstvo za vode**⁴⁵, ki naj bi nadzorovalo razvoj **Načrtov vodne zmogljivosti**, skrbelo za dialog med članicami partnerstva ter za doseganje milenijskih razvojnih ciljev, med katerimi je tudi ureditev stanja voda oziroma ureditev dostopa do čiste vode za vsakogar in izboljšanje higienskih razmer. Vlada je v proračunu za leto 2005/2006 dvignila prispevek za vodni sektor za 20%. (glej Towards Water Secure Kenya 2005: 1-5) Implementacija Zakona o vodah je zdaj v zadnji fazi in je z Ministrstva za vodo in namakanje⁴⁶ prešla na Komisije regionalnih služb za vodo⁴⁷, ki se bodo z implementacijo Zakona o vodah ukvarjale na regionalni ravni (glej Water Sector Reforms Enters Home Stretch 2005).

5.3. Aktivnosti države na področju izobraževanja

Kenijska vlada je leta 2003 predstavila **Brezplačno osnovnošolsko izobraževanje**, kar je odprlo možnosti za izobraževanje deklic in otrok revnih predelov. Kljub temu na podeželju še vedno obstajajo razlike med spoloma. (glej Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 2005: 249)

Kenijsko **Ministrstvo za izobraževanje, znanost in tehnologijo** (v nadaljevanju Ministrstvo za izobraževanje) je v aprilu 2005 izdalo **Program za podporo izobraževalnega sektorja 2005-2010**⁴⁸ (v nadaljevanju Program), s katerim naj bi zagotovili kvalitetno in enako izobraževanje za vse ter šolanje za razvoj. V ta namen je Ministrstvo za izobraževanje sprejelo **Konferenčno listino št. 1**⁴⁹, ki vsebuje politiko in strategije za implementacijo ciljev zgoraj omenjenega programa. Med drugimi so cilji Programa zvišanje odstotka prehoda iz osnovnošolskega v srednješolsko izobraževanje iz sedanjih 47% na 70%, pri čemer je potrebno dati posebno pozornost izobraževanju deklic; ureditev javnih izobraževalnih institucij v revnih predelih; dvigniti raven pismenosti odraslih za 50%; izboljšati razmerje študentov znanstvenih

---

⁴⁵ [The Kenya Water Partnership]

⁴⁶ [Ministry of Water and Irrigation]

⁴⁷ [regional Water Services Boards]

⁴⁸ [Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010]

⁴⁹ [Sessional Paper No. 1]

programov za 50%, pri čemer mora biti vsaj 1/3 študentov žensk. (glej Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 2005: III-IV in 249)

Ministrstvo za izobraževanje je sprejelo intervencijske ukrepe, ki so namenjeni podpiranju in pospeševanju izobraževanja deklic. Med drugimi so sprejeli naslednje ukrepe: izboljšanje in razširitev učilnic, vode in higienskih razmer; krepitev moči deklic s sodelovanjem v šolskem managementu, ustanovitev dekliških šol, izboljšanje laboratorijev za izobraževanje deklic v znanstvenih programih, zagovarjanje izobraževanja deklic v skupnostih s pomočjo medijev, kampanj in postavljanja vzornikov, izpostavljanje za izobraževanje deklic zavirajoče prakse, kot so otroško delo, obrezovanje deklic in zgodnje poroke ter deklicam nomadskih skupnosti omogočiti šolanje. (glej Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 2005: 249-250)

Leta 2003 je Ministrstvo za izobraževanje sprejelo **Politiko spol in izobraževanje**⁵⁰, s katero je določila okvir za načrtovanje in implementacijo programov izobraževalnega sektorja za oba spola, pri čemer se osredotoča predvsem na neenakosti pri vpisovanju v izobraževalne programe, negativne socialno kulturne prakse in odnos do deklic. Priznava, da je enakost med spoloma temelj za uresničitev ciljev mednarodnega dokumenta *Izobrazba za vse*⁵¹. (glej Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 2005: 249-250)

Vlada predsednika Kibakija je na področju pravic žensk naredila korak naprej in spravila v tek kar nekaj projektov, s katerimi skuša izboljšati položaj žensk v družbi. Deluje na vseh 'problematičnih' področjih, s katerimi se ukvarja naloga. Kljub temu ni narejenega dovolj, da bi se položaj žensk izboljšal v tolikšni meri, da bi bile enake moškim. Še vedno se jim ne priznava njihova vloga v razvoju države, na podeželju so žal še vedno deležne praks tradicij in običajev. Kljub ukrepom vlade so številni zakoni še vedno v nasprotju z nekaterimi mednarodnimi pogodbami, katerih podpisnica je tudi Kenija, do konfliktov pa prihaja tudi znotraj kenijskega prava.

---

⁵⁰ [Gender and Education Policy]

⁵¹ [Education for All]

5.4. Aktivnosti nevladnih in mednarodnih organizacij na področju kmetijstva, zdravstva in problematike nečiste vode ter na področju izobraževanja

Organizacij, ki delujejo na področju kmetijstva, zdravstva in problematike nečiste vode ter na področju izobraževanja, je zelo veliko, zato bodo v tej točki omenjene le nekatere, ki se v zvezi s Kenijo pojavljajo najpogosteje. Služijo le kot ponazoritev aktivnosti pri reševanju vprašanj, ki se pojavljajo v zvezi z omenjenimi področji.

Kenya Land Alliance, ki pokriva delovanje različnih nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z vprašanji glede zemlje. Aktivno sodeluje pri oblikovanju institucionalnega okvira za ureditev zakonov, ki urejajo vprašanja glede zemlje, svetuje pa tudi pri zemljiški reformi. Zavzema se za zaščito pravic žensk in drugih degradiranih skupin glede zemlje, za oblikovanje zemljiške politike, za pospeševanje informacij na lokalnem, državnem in mednarodnem nivoju in je aktiven 'član' Land Tenure Network Africa. (glej Benschop 2002: 175)

The Federation of Women Lawyers in Kenya (FIDA-K) daje pravno pomoč ženskam. Na njihovi prioritetni listi so teme: ločitve, nasledstvo in nasilje nad ženskami. Leta 1994 je na primer v okrožju Taita Taveta začela s projektom pomoči ženskam in reševanjem hišnega nasilja nad ženskami, nasledstvom, zemljo in skrbništvom. V tem okrožju namreč prevladujejo tradicije in običaji, po katerih ženska ni upravičena dedovati. (glej Benschop 2002: 176-177 in Strickland 2004: 70)

Kenya Human Rights Commission je bila ustanovljena leta 1991, ukvarja pa se z opazovanjem, dokumentiranjem in objavljanjem kršitev človekovih pravic. Leta 1998 je izdala Program o pravicah do zemlje⁵², ki se je med drugim ukvarjal s konflikti med kodificiranimi pravnimi viri in običajnim pravom, vzorci glede lastništva zemlje ipd. (glej NGO Profile: Kenya Human Rights Commission)

---

⁵² [The Land Rights Programme]

UN-HABITAT dela analize na področju politike in zakonodaje. Ukvarja se z vprašanji odnosov med spoloma, premoženjskimi pravicami žensk, nasiljem nad ženskami. Leta 2002 je izdal obsežno publikacijo, katere avtorica je Marjolein Benschop, o položaju žensk v treh državah Vzhodne Afrike: Keniji, Ugandi in Tanzaniji, ki nosi naslov *Rights and Reality: Are Women's Equal Rights to Land, Housing and Property Implemented in East Africa?* To delo je opozorilo na diskriminatoren položaj žensk in na kršenje njihovih pravic. (glej Strickland 2004: 71) UN-HABITAT deluje tudi na področju zdravstva. Začel je s Programom o vodi in higieni⁵³, ki poskuša izboljšati dostop do čiste vode in urediti higienske razmere za življenje ljudi. Leta 2002 je ustanovil tudi Sklad za vodo in higieno⁵⁴, s katerim naj bi pomagali mestom, da 'dosežejo' revne in jim pomagajo. V letu 2003 je bil med UN-HABITATom in Kanadskim skladom za Afriko⁵⁵ podpisan Memorandum o razumevanju⁵⁶, s katerim je kanadska vlada prispevala 12,4 milijone USD za Program voda za afriška mesta⁵⁷ (glej *Water and Sanitation Programme* 2005).

NEPAD se med drugim zavzema, da se produktivnost kmetijstva v Afriki zviša za vsaj 6%/leto in da se kmetijstvu nameni vsaj 10% državnih proračunov. Za doseg tega cilja je v letu 2005 podprl ustanovitev Zveze TerrAfrica, ki se bo ukvarjala s problemom degradacije zemlje, doseganjem milenijskih razvojnih ciljev, kot sta na primer zmanjšanje revščine in preprečevanje onesnaženosti okolja. Maja 2004 je na zasedanju v Gani priznal pomembno vlogo kmetijstva v razvoju afriških držav in sprejel Obsežen program za razvoj afriškega kmetijstva⁵⁸, ki naj bi pripeljal do konkretnih aktivnosti in programov na področju kmetijstva. V kmetijski sektor naj bi po programu privabili čim več domačih in tujih investitorjev, kar bi pripomoglo k njegovi rasti.

UNESCO je v letu 2005 organiziral kar nekaj konferenc in delavnic, ki se ukvarjajo z vodo. Organizirana je bila na primer 31. konferenca Centra za vodo,

---

⁵³ [Water and Sanitation Programme]

⁵⁴ [Water and Sanitation Trust Fund]

⁵⁵ [Canada Fund for Africa]

⁵⁶ [Memorandum of Understanding]

⁵⁷ [Water for African Cities Programme]

⁵⁸ [Comprehensive Africa Agricultural Development Programme]. Več o tem na: <http://www.afrol.com/articles/16313> (2.2.2006).

inženirstvo in razvoj⁵⁹, ki je bila osredotočena predvsem na kvaliteto vode, na uporabo vode v proizvodnji, upravljanje vodnih virov ipd. Delavnica o mehanizmih za implementacijo milenijskih ciljev v vodnem in higienskem sektorju v Pod-Saharski Afriki pa se je osredotočila na nove in poceni mehanizme, na institucionalne pristope in na mehanizme lokalnega financiranja za uresničitev milenijskih ciljev. Skupaj UNEPom sta novembra 2005 pripravila mednarodno izobraževalno delavnico Zaščita podtalnice v Afriki, katere cilj je bil napraviti napredek pri zaščiti voda, preprečevanju onesnaževanja voda, preskrbi prebivalcev s čisto, pitno vodo ter najti rešitve za problematiko nečiste vode. Strategija UNESCOvega centra v Nairobiju je omogočiti ženskam dostop do izobraževanja in informacij, kar bi pripomoglo k dvigu njihove zavesti o virusu HIV/AIDSu in njihovih pravicah do osnovnih zdravstvenih storitev. Ženske spodbujajo k boju proti praksam tradicij in običajev, kot je npr. obrezovanje deklic. Največja skrb je boj proti diskriminaciji žensk. (glej UNESCO Nairobi Office: Gender 2006) Skupaj z UNICEFom pomaga kenijski vladi pri oblikovanju politike glede izobraževanja in vodita projekte na temo izobraževanja, tak projekt je bil na primer Delavnica HIV/AIDS in izobraževanje⁶⁰. Pripravljata poročila o stanju izobraževanja v državi in sodelujeta pri implementaciji in uresničevanju ciljev Izobraževanja za vse.

WHO in **UNICEF** sta ustanovila Skupni program za nadzor vodne oskrbe in higijene⁶¹, ki poroča o stanju voda in higienskih razmerah na globalni ravni.

WHO in **UNAIDS** skupaj izdajata poročila o epidemiji HIV/AIDSa na globalni ravni. UNAIDS je izdal vrsto publikacij, poročil in programov, ki se dotikajo AIDSa, med drugimi tudi Intensifying HIV prevention, katere cilj je okrepitev preventive in dostop do preventive pred okužbo z virusom HIV/AIDSom. WHO je na primer izdala The 3 by 5 Initiative, ki naj bi do leta 2005 priskrbelo zdravljenje 3 milijonom prebivalcem držav z nizkimi ali srednjimi dohodki. Omogočala naj bi univerzalen dostop do preventive in zdravljenja HIV/AIDSa.

---

⁵⁹ [Water, Engineering and Development Centre (WEDC)]

⁶⁰ [National Workshop on HIV/AIDS and Education]

⁶¹ [Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation (JMP)]

Forum for African Women Educationalists (FAWE) je regionalna organizacija, ki je vplivala na spremembo politike izobraževanja deklic in nadzorovala njeno implementacijo. Po državi ustanavlja t.i. Centre odličnosti⁶², s katerimi rešuje in pomaga deklice, ki jim 'grozi' zgodnja poroka. Pomoč vključuje svetovanje in projekte o različnih temah, na primer HIV/AIDSu, njihovem reproduktivnem zdravju ter različne delavnice, na katerih učiteljice in deklice izdelujejo programe za rešitev perečih problemov. V okrožju Kajiado je bil na primer izveden projekt ustvarjanja ugodnega okolja za izobraževanje deklic (glej *Creating a Conducive Environment for Girls Education* 2002).

CARE je kenijska organizacija, ki deluje na področju zaščite dednih pravic ovdovelih zakoncev, pomaga ženskam, ki so okužene z virusom HIV/AIDSom in varuje njihovo premoženje ter dviga zavest ljudi z izobraževanjem. (glej Strickland 2004: 78) Njihova naloga je tudi zmanjšanje revščine, vključevanje civilne družbe v reševanje problemov. V tek je pognala mnogo projektov, ki se ukvarjajo z vprašanji dedovanja, revščine, diskriminacije ipd. Eden takih projektov je Ustavite stigmatiziranje, ustavite diskriminacijo, s katerim skuša osvetliti zavest ljudi glede okužbe z virusom HIV/AIDSom, ustaviti diskriminiranje tistih, ki so z njim okuženi in jih vključiti v družbo. Projekt je še v teku.

Na področju uresničevanja in varovanja pravic žensk deluje ogromno nevladnih in mednarodnih organizacij, ki veliko prispevajo k izboljševanju položaja žensk in njihove vloge v družbi. Z mnogimi projekti, izobraževalnimi delavnicami, zbiranjem pomoči in prostovoljnim delom so pomagale že mnogim ženskam in otrokom ter dvignile zavest ljudi glede pravic žensk. Kljub pozitivnim napredkom s strani države in organizacij ostaja prepričanje o ženskah skladno s tradicijami in običaji. To predvsem velja za podeželje, kjer so ženske še vedno diskriminirane in se jim še vedno ne priznava njihove pomembne vloge pri razvoju države. Napredek na področju pravic žensk in odnosa do žensk je žal še premajhen, da bi bila hipoteza diplomskega dela lahko zavržena.

---

⁶² [Centre of Excellence]

6. PRIHODNOST ŽENSK V KENIJI IN DVR

Vzroke za kršenje pravic žensk in slabšanje njihove produktivnosti v DVR in konkretno v Keniji lahko, kot je prikazala diplomska naloga, najdemo v različnih faktorjih. Omenjenih problemov zagotovo ni moč rešiti čez noč. V prvi vrsti je potrebna sprememba v mišljenju ljudi, kar je seveda zelo kompleksno. Rešitve so možne, a je zato potrebno sodelovanje vseh strani: prizadetih in neprizadetih. Najpomembnejše je zagotovo to, da se doseže enakost med spoloma na vseh področjih, ne le v Keniji, ampak v vseh DVR.

- Izobraževanje človeka bogati, mu širi obzorje, omogoči dostop do informacij, inovacij in priložnosti. Na področju izobraževanja je potrebna pospešena implementacija že sprejetih programov, ki se osredotočijo na enakost možnosti dostopa do izobraževanja za deklice in dečke, ženske in moške. Nadalje je potrebno s promocijo, preko medijev in oglaševanja ter zagovarjanjem pomembnosti izobrazbe pritegniti čim več ljudi. Pomembno je, da na področju izobraževanja prihaja do sodelovanja med vlado in nevladnimi organizacijami ter med državami. S skladi, dobrodelnimi akcijami in prostovoljnim delom bi lahko omogočili izobraževanje otrokom revnih družin in sirot, z gradnjo t.i. šol na daljavo pa bi dostop do izobrazbe omogočili tudi otrokom, ki živijo na težko dostopnih in oddaljenih predelih države. Z določitvijo najmanjšega števila deklic v razredu bi omogočili večji vpis deklic v šole.
- Vključevanje žensk v proces odločanja bi ženskam omogočil dostop do naravnih in finančnih virov, razvojnih programov in moderne tehnologije.
- Potrebna je sprememba zakonov, ki diskriminirajo ženske, predvsem pa je potrebna čim prejšnja implementacija tistih zakonov in programov, ki dajejo ženskam enake pravice kot moškim, sem sodi tudi uresničevanje milenijskih ciljev in spoštovanje mednarodnih pogodb.
- Potrebno je uskladiti kodificirane pravne vire in običajno pravo na tistih področjih, kjer prihajata v konflikt.
- Ženskam je potrebno zagotoviti dostop do čistih vodnih virov, urejenih higienskih razmer in zdravljenja, pri čemer je pomembno vlagati v raziskave in razvoj, predvsem pa v izobraževanje ustreznih kadrov. V Keniji in drugih

DVR manjka strokovnjakov, ki bi vpeljali nove metode dela, sveže razmišljanje, moderno tehnologijo.

- Države, v katerih igra kmetijstvo pomembno vlogo, bi morale za svoj razvoj izkoristiti potencialne v kmetijski proizvodnji – predvsem s tem, da bi vlagali v moderno kmetijsko tehnologijo, in pospeševati turizem.
- Na področju boja proti AIDSu je potrebno o bolezni ozaveščati celotno populacijo, predvsem tiste predele države, kjer prevladujejo tradicije in običaji. To bi lahko dosegli z oglaševalsko kampanjo in preko medijev, v revnih predelih in na podeželju pa s prostovoljnimi predavanji in delavnicami, ki bi vključevale sodelovanje celotne skupnosti. Ozaveščanje o posledicah AIDSa bi morali začeti že zgodaj, da bi na ta način spremenili razmišljanje mladih generacij. Dostop do zdravljenja in zaščitnih sredstev bi moral biti omogočen širši populaciji.
- Ženskam bi morale države omogočiti dostop do osnovnih zdravstvenih storitev in jim pustiti, da same odločajo o svoji spolnosti.
- Najpomembneje pa je spremeniti zavest ljudi, predvsem žensk, o pravicah žensk. Najbolj učinkovit način bi bil z izobraževanjem, delavnicami in projekti, ki bi pritegnili in vključevali sodelovanje celotne skupnosti.

Vloga držav pri uresničevanju pravic žensk in izboljšanja njihovega položaja v družbi je izrednega pomena. Predvsem je pomembno, da države sledijo uresničevanju milenijskih ciljev, zagotovijo enake pravice obeh spolov in prepreči kršitve pravic žensk ter spodbuja produktivnost žensk. Z uresničevanjem in spoštovanjem obveznosti iz mednarodnih pogodb, katerih podpisnice so, bi države naredile že velik korak naprej. Spremeniti morajo diskriminatorne zakone, odpraviti prakse tradicij in običajev, ki grobo posegajo v integriteto žensk, jim omogočiti dostop do virov in jih vključiti v proces odločanja. S tem bi priznale pomembno vlogo, ki jo imajo ženske v njenem gospodarskem razvoju.

Pomembni akterji pri uresničevanju pravic žensk so tudi nevladne in mednarodne organizacije, ki v svoje delovanje vključujejo prizadete ljudi, jim nudijo konkretno pomoč in jih spodbujajo k aktivnostim.

Vlaganje v ženske je pomembno, ker so ženske kot glavna gonilna sila kmetijske proizvodnje in temeljni del reprodukcije nepogrešljiv del družbe. Razvoj družbe oziroma njen napredek je odvisen od produktivnosti posameznikov, produktivnost posameznika pa je odvisna od uresničevanja ali neuresničevanja njegovih pravic. Uresničevanje pravic enega dela družbe in kršenje pravic drugega dela družbe prej ali slej pripelje do konfliktov znotraj družbe, konflikti pa ovirajo normalen razvoj družbe. Enake pravice žensk in moških bi omogočila napredek in razvoj družbe, zato je pomembno, da država vlaga v preprečevanje kršenja pravic žensk in jim omogoči polno participacijo v procesu odločanja.

7. SKLEP

Dokazovanje hipoteze diplomske naloge, da polna participacija žensk v razvojnem procesu DVR ni mogoča, ker nimajo premoženjskih pravic oziroma so jim te pravice kršene, je pripeljalo do spoznanja, da je položaj podeželskih ženske v DVR veliko slabši, kot se človeku zdi na prvi pogled.

Kot je pokazal podroben pregled položaja žensk v Keniji, je lastništvo zemlje torej izredno pomembno, ne le zaradi spodbujanja produktivnosti žensk, ampak predvsem zato, ker pomeni dostop do informacij, kreditov, moderne tehnologije, brez katere ni ustreznega napredka in razvojnih programov. Zgrešena politika države in kršenje pravic žensk, predvsem premoženjskih pravic, v veliki meri vpliva na produktivnost in motivacijo žensk v kmetijski proizvodnji. Z odrekanjem lastništva zemlje, dostopa do virov, moderne tehnologije, razvojnih programov ipd. jim je odvzeta socialna in ekonomska varnost. Vse to ter tradicije in običaji zmanjšujejo produktivnost žensk in s tem rast in napredek v kmetijstvu, kar pa posledično vpliva tudi na gospodarski razvoj države. Kot kažejo podatki o rasti kmetijskega sektorja (Tabela 2) v letih med 1996 in 2004, je le-ta nespodbudna.

Tradicije in običaji so v življenja in kulturo ljudi podeželskih skupnosti še globoko usidrani. Ženske imajo po teh običajih sloves šibkih, nezanesljivih in podrejenih moškim. V patriarhalnih skupnostih so skrbele za družino, hrano in zemljo. Medtem ko so ženske skrbele za celoten proces kmetijske proizvodnje,

so moški razpravljali o zadevah skupnosti, zemlje in o vseh vprašanjih, brez posvetovanja z ženskami, tudi sami odločali. Tradicije in običaji so določali prakso zgodnjih porok, obrezovanja deklic, podedovanja vdov in obrednega očiščenja, ki je grobo posegala v integriteto žensk in vplivala na njihov položaj in zdravje. Izobraževanje deklic ni prišlo v poštev, saj so imele v družbi že določeno vlogo. Zaradi svoje neizobraženosti in položaja niso imele dostopa do virov, kreditov, informacij in so bile izključene iz procesa odločanja.

Danes se omenjene prakse v podeželskih skupnostih še vedno izvajajo. Obrezovanje deklic je bilo pred nekaj leti prepovedano, a se v nekaterih skupnostih še vedno izvaja, skupaj z obrednim očiščenjem sta dva izmed glavnih vzrokov za širjenje spolno prenosljivih bolezni, predvsem AIDSa. Ta je povzročil, da je pričakovana življenjska doba prebivalstva zelo nizka – v Keniji je za ženske 46,3 let, za moške pa 48,1 let.

Posledica prakse podedovanja vdov in ločitve je ta, da ženske ostanejo brez vsega – vse premoženje je namreč napisano na moževo ime, in z otroki odidejo v revne predele večjih mest, kjer brez elektrike, čiste vode in urejenih higienskih razmer živijo revno in bedno življenje.

Položaj žensk v družbi slabšajo tudi številni diskriminatorni zakoni, pri čemer je eden izmed njih celo Ustava. Novembra 2005 je vlada po nekajletnem delu predstavila Osnutek nove ustave, ki bi dal ženskam enake pravice kot moškim na področju dedovanja in vsebuje določbe o prepovedi diskriminacije, pravicah žensk v družini oziroma zakonu, premoženjskih pravicah, primerni nastanitvi in pravici do posesti zemlje. Ljudstvo je na referendumu Osnutek nove ustave zavrnilo, kar potrjuje dejstvo, da se odnos do žensk ni spremenil.

Ženske predstavljajo 80% zaposlenih v kmetijstvu, ki je hrbtenica kenijskega gospodarstva, a kljub svoji pomembni vlogi nimajo enakih pravic kot moški. Kršenje njihovih premoženjskih pravic, širjenje AIDSa, nečista voda, neurejene higienske razmere in skorajda nična participacija v procesu odločanja torej vpliva na njihovo slabo motivacijo in produktivnost v kmetijski proizvodnji, to pa vpliva na slabo rast gospodarstva države. V zadnjem času se je država sicer

počasi začela zavedati njihove pomembne vloge pri gospodarskem razvoju in stvari so se začele usmerjati na bolje. Sprejeta je bila vrsta zakonov in vladnih programov, ki stremijo k uresničevanju enakosti med spoloma, predvsem kar se tiče izobraževanja in participacije žensk v procesu odločanja. Žal se vse to še vedno odvija prepočasi.

Kazalci UNDPja, ki so uporabljeni v nalogi za prikaz in analizo položaja žensk v DVR, in sklepi, do katerih je pripeljal podroben pregled položaja žensk na konkretnem primeru, so močan argument v prid hipotezi. Položaj žensk v DVR ni zavirljiv. Ženskam se, kljub nekaterim premikom v mišljenju ljudi in aktivnostim držav, nevladnih in mednarodnih organizacij, še vedno ne priznava njihove pomembne vloge v gospodarskem razvoju države. Pogosto so še vedno diskriminirane, nimajo dostopa do kreditov, razvojnih programov, zdravstvenih storitev, izobraževanja, v državah, kjer na podeželju prevladujejo tradicije in običaji, nimajo dednih in lastninske pravice ipd. Največjo oviro predstavlja mišljenje in kultura ljudi ter odnos do žensk.

Rešitev problema 'nevidnosti' in diskriminacije žensk morajo države in mednarodna skupnost videti v dolgotrajnem procesu in postopnem preoblikovanju zavesti ljudi v DVR. Le skupno sodelovanje in vključevanje prizadetih lahko pokaže pozitivne rezultate. DVR morajo v državnih projektih in reformah moderno tehnologijo prilagoditi svojim razmeram in v proces odločanja vključiti tudi tiste, ki igrajo pomembno vlogo v razvoju države – torej ženske.

8. REFERENCE

1. A Critical Analysis of the Law of Succession in Kenya,
<http://www.eastafricanlaw.com/LawArticle/Law%20of%20Inheritance.htm>
(6.12.2005).
2. Adera, Edith (1998) Enhancing Women's Participation in Governance through Increased Access to Civic Information,
http://web.idrc.ca/en/ev-40824-201-1-DO_TOPIC.html (27.10.2004).
3. Agimba, Christine A. (2004) Multilateral Trade Agreements and their Impact on Women Entrepreneurs,
http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/symp04_paper_agimba_e.doc
(23.7.2005).
4. AIDS Epidemic Update (2005) Global summary of the HIV and AIDS epidemic, December 2005. United Nations Programme on HIV/AIDS and World Health Organization, http://www.who.int/hiv/epi_core2005_en.ppt#1
(1.12.2005).
5. Amnesty International (2004) African Union: Protocol on the Rights of Women in Africa must be Ratified,
<http://www.amnestyusa.org/women/document.do?id=80256DD400782B8480256ECB0055E294> (20.7.2004).
6. Atsango, Chesoni, Betty Wamalwa Muragori, Betty Maina in Ruth Kibiti (2003) The Kenyan Strategic Country Gender Assessment. The World Bank, <http://siteresources.worldbank.org/EXTAFRREGTOPGENDER/Resources/KenyaSCGA.pdf> (10.8.2005).
7. Ayieko, Monica and Nadia Khouri-Dagher (1999) Kenya: Water to Unburden Women. International Hydrological Programme, UNESCO's Intergovernmental Scientific Programme in Water Resources,
<http://www.unesco.org/water/ihp/kenya.shtml> (14.12.2005).

8. Benschop, Marjolein (2002) Rights and Reality: Are women's equal rights to land, housing and property implemented in East Africa?. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.
9. Bučar, Maja in Matija Rojec (2002/2003) Odnosi Sever-Jug. Študijsko gradivo, II. del. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
10. Ceneda, Sophia (2001) No Upright Words: The Human Rights of Women in Kenya. Refugee women's resource project, Asylum Aid, <http://www.asylumaid.org.uk/Publications/Kenya%20reports/No%20Upright%20Words%20July%202001.PDF> (10.10.2004).
11. CESCR General Comment No. 4 (1991) The Right to Adequate Housing, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/469f4d91a9378221c12563ed0053547e?Opendocument) (28.9.2005).
12. Chandler, D.J. and Njoki Wane (2002) Indigenous Gendered Spaces: An Examination of Kenya. V Jenda: A Journal of Culture and African Women Studies, Vol. 2.1, <http://www.jendajournal.com/vol2.1/chandler-wane.html> (23.7.2005).
13. CIA World Factbook (2005) Kenya, <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/ke.html> (6.12.2005).
14. Commission on Human Rights (2000) *Resolution 2000/13*, <http://www.unhabitat.org/programmes/landtenure/13.asp> (29.11.2005).
15. Commission on Human Rights (2001) *Resolution 2001/34*, <http://www.unhabitat.org/programmes/landtenure/34.asp> (29.11.2005).

16. Commission on Human Rights resolution 2001/51 (2001) The protection of human rights in the context of human immunodeficiency virus (HIV) and acquired immune deficiency syndrome (AIDS),
[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2001.51.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2001.51.En?Opendocument) (28.9.2005).
17. Commission on Human Rights Resolution 2003/22 (2003) Women's equal ownership, access to and control over land and the equal rights to own property and to adequate housing,
[http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.RES.2003.22.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.RES.2003.22.En?Opendocument) (28.9.2005).
18. Constitution of the Republic of Kenya (1992, revised 1998),
<http://www.kenyaconstitution.org/html/03.htm> (6.12.2005).
19. Country Activity: Kenya (2004). The World Bank,
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/EXTAFRHEANUTPOP/EXTAFRREGTOPHIVAIDS/0,,contentMDK:20435845~pagePK:34004173~piPK:34003707~theSitePK:717148,00.html> (13.12.2005).
20. Creating a Conducive Environment for Girls Education (2002) FAWE Centres of Excellence,
<http://www.fawe.org/Fawe5thGA2002/Documents/G.A.5.C.O.E.Kenya.pdf#search='rural%20education%2Ckenya'> (15.12.2005).
21. Estabrooks, Elizabeth A. (2000) Female Genital Mutilation,
<http://www.munfw.org/archive/50th/who2.htm> (5.12.2005).
22. Fong, Monica S. (2002) Gender in sector wide development policies and programs, <http://www.oecd.org/dataoecd/48/14/1960655.pdf> (22.10.2004).

23. For Sub-Saharan Africa, Bridging the Gap is Critical (2005),
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/EXTAFRREGTOPGENDER/0,,contentMDK:20362761~menuPK:502366~pagePK:34004173~piPK:34003707~theSitePK:502360,00.html> (10.8.2005).
24. Fox, Matthew P., Sydney Rosen, William B. MacLeod, Monique Wasunna, Margaret Bii, Ginamarie Foglia in Jonathon L. Simon (2004) The Impact of HIV/AIDS on labour productivity in Kenya. V Tropical Medicine and International Health, Vol. 9, No. 3, 318-324,
http://www.bu.edu/dbin/sph/research_centers/documents/TropMedabstract.pdf#search='hiv%20institute%20kenya' (14.12.2005).
25. G8 Gleneagles (2005) Africa,
http://www.fco.gov.uk/Files/kfile/PostG8_Gleneagles_Africa,0.pdf (24.7.2005).
26. GA Res. 217 A (III) (1948) Universal Declaration on Human Rights,
<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm> (27.10.2004).
27. GA Res. 2200 (XXI) (1966) International Covenant on Civil and Political Rights, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm (27.10.2004).
28. GA Res. 2200 (XXI) (1966) International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm (27.10.2004).
29. GA Res. 55/L.2 (2000) United Nations Millennium Declaration,
<http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (27.10.2004).
30. GA Res. S-23/2 (2000) Political declaration,
<http://www.un.org/womenwatch/daw/followup/reports.htm> (28.9.2005).
31. GA Res. S-23/3 (2000) Further actions and initiatives to implement the Beijing Declaration and Platform for Action,
<http://www.un.org/womenwatch/daw/followup/reports.htm> (28.9.2005).

32. GA Res. S-26.2 (2001) Declaration of Commitment on HIV/AIDS, [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/7e8440165be48ce0c1256aaa0052d754/\\$FILE/N0143484.pdf](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/7e8440165be48ce0c1256aaa0052d754/$FILE/N0143484.pdf) (28.9.2005).
33. Gender and Development in Kenya. Sustainable Agriculture Extension Manual, <http://www.iirr.org.saem/page75-77.htm> (23.7.2005).
34. Global Task Force on Cholera Control (2002) Cholera Vaccines: A New Public Health Tool?. The World Health Organization Report, http://whqlibdoc.who.int/hq/2004/WHO_CDS_CPE_ZFK_2004.5.pdf (14.12.2005).
35. Globale Bedeutung der Bodenfrage, Leitbilder und Eigentumssysteme, http://www.gtz.de/orboden/or/or2_3_3.htm (20.7.2004).
36. Human Development Report (2005) International Cooperation at a Crossroads: Aid, Trade and Security in an Unequal World. UNDP, http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf (16.1.2006).
37. Human Rights Watch (2004) Fact Sheet: Women's Property Rights Violations in Kenya, <http://hrw.org/campaigns/women/property/factsheet.htm> (23.7.2005).
38. Human Rights Watch (2004) Q&A: Women's Property Rights in Sub-Saharan Africa, <http://hrw.org/campaigns/women/property/qna.htm> (23.7.2005).
39. International Food Policy Research Institute (1998) 2020 Vision Network for East Africa: Country Note for Kenya, <http://www.ifpri.org/2020/nw/kenya.pdf> (23.7.2005).
40. IRIN (2005) Kenya: HIV/AIDS a major health issue in western region. Na IRIN News Online http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=50412&SelectRegion=East_Africa&SelectCountry=KENYA (6.12.2005).

41. IRIN (2005) Kenya: New constitution rejected in referendum. Na IRIN News Online,
http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=50231&SelectRegion=East_Africa&SelectCountry=KENYA (6.12.2005).
42. Jefferson, LaShawn R. in Janet Walsh (2005) Review of Kenya's Compliance with the ICCPR,
http://hrw.org/english/docs/2005/03/16/kenya10330_txt.htm (6.12.2005).
43. Jogan, Maca in dr. (1986) Ženske in diskriminacija. Ljubljana: Delavska enotnost.
44. Jogan, Maca (2001) Seksizem v vsakdanjem življenju. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
45. Kameri-Mbote, Patricia (1995) The Law of Succession in Kenya: Gender Perspectives in Property Management and Control. V Women & Law in East Africa, Nairobi, <http://www.ielrc.org/content/b9501.pdf> (6.12.2005).
46. Kameri-Mbote, Patricia (2001) Gender Considerations In Constitution-Making: Engendering Women's Rights In The Legal Process,
<http://www.kenyaconstitution.org/docs/09cd003.htm> (6.12.2005).
47. Karega, Regina G.M. (2002) Violence Against Women in the Workplace in Kenya: Assessment of Workplace Sexual Harassment in the Commercial Agriculture and Textile Manufacturing Sectors in Kenya. Bureau of Education Research, Kenyatta University,
<http://www.laborrights.org/projects/women/kenyareport.pdf#search='women%2Ckenya%2Ckenyatta'> (18.11.2005).
48. Kenya (2005) HIV/AIDS a Major Health Issue in Western Region. V IRIN News Online,
http://www.irinnews.org/report.asp?ReportID=50412&SelectRegion=East_Africa&SelectCountry=KENYA (6.12.2005).

49. Kenya (2005) Statistics on Education. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), UNESCO Institute for Statistics,
http://www.uis.unesco.org/profiles/EN/EDU/countryProfile_en.aspx?code=4040
(15.12.2005).
50. Kenya Agricultural Research Institute (2005) Strategic Plan 2005-2015,
<http://www.kari.org/Publications/KARISPlan2005-2015.pdf> (12.12.2005).
51. Kenya AIDS Institute (2005) Photo Gallery,
<http://www.kenyaaidsinstitute.org/webalbum4.html> (13.12.2005)
52. Kenya AIDS update 2004
http://www.unaids.org/html/pub/publications/fact-sheets01/kenya_en_pdf.pdf
(13.12.2005).
53. Kenya Education Sector Support Programme 2005-2010 (2005) Delivering Quality Equitable Education and Training to All Kenyans, Draft. Ministry of Education, Science and Technology,
http://portal.unesco.org/education/en/file_download.php/c441ced17cd86b7ca7df48e0445ea382Kenya+KESSP.pdf (15.12.2005).
54. Kenya Facts and Figures (2002). Central Bureau of Statistics, Nairobi, Kenya, <http://www.cbs.go.ke/downloads/pdf/Kenyafacts.pdf> (16.2.2006).
55. Kenya Human Development Indicators (2003),
http://www.undp.org/hdr2003/indicator/cty_f_KEN.html (24.10.2004).
56. Kenya Human Development Indicators (2004),
<http://hdr.undp.org/statistics/data/countries.cfm?c=KEN> (13.12.2005).
57. Kenya Human Development Indicators,
http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_KEN.html (24.10.2004).

58. Kenya Human Development Report (2001) Addressing Social & Economic Disparities,
<http://www.ke.undp.org/Human%20Development%20Report%202001.pdf>
(11.8.2005).
59. Kenya Human Development Report (2005) Linking Industrialisation with Human Development, http://www.ke.undp.org/UNDP_4thKHDR.pdf (13.12.2005).
60. Kenya Human Development Report 2001
<http://www.ke.undp.org/Human%20Development%20Report%202001.pdf>
(11.8.2005).
61. Kenya Human Development Report 2005
http://www.ke.undp.org/UNDP_4thKHDR.pdf (13.12.2005).
62. Kiongo, John Mbugua (2005) The Millennium Development Goal on Poverty and the Links with Water Supply, Sanitation, Hygiene and HIV/AIDS: A Case Study from Kenya. IRC – International Water and Sanitation Centre,
<http://www.irc.nl/page/16127> (14.12.2005).
63. Klančar, Jasna (2000) Položaj žensk v državah v razvoju. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
64. Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk. V Vlasta Jalušič in Dean Zagorac, ur. (2004) Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti, 435-459. Ljubljana: Društvo Amnesty Internationalk Slovenije in Mirovni inštitut.
65. Konyimbih, T. M. (1991) Major issues of smallholder land policy: past trends and current practices in Kenya. Report of the Workshop on Land Registration and Land Information Systems. United Nations Centre for Human Settlements (Habitat), Nairobi,
http://www.fao.org/DOCREP/005/Y2519T/y2519t05.htm#P10_2634 (31.8.2004).

66. Labour Force Survey (1998/1999). Central Bureau of Statistics, Nairobi, <http://www.cbs.go.ke/pdf/lf9899.ppt#5> (20.10.2005).
67. Launch of New Alliance to Combat Land Degradation in Africa (2005), <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20694721~pagePK:34370~piPK:34424~theSitePK:4607,00.html> (1.11.2005).
68. Lumumba, Odenda (2004) The National Land Policy in Kenya: Critical Gender Issues and Policy Statements. Issues Papers, No. 1/2004. Nakuru, Kenya, Kenya Land Alliance, http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/downloads/kla_issues_paper1_2004.rtf (12.9.2004).
69. Manuh, Takyiwaa (1998) Women in Africa's Development: Overcoming Obstacles, Pushing for Progress. Na Africa Recovery online, <http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/afrec/bpaper/maineng.htm> (11.10.2004).
70. Modules on Gender, Population and Rural Development (1995) with a Focus on Land Tenure and Farming System. Food and Agricultural Organization, http://www.fao.org/documents/show_cdr.asp?url_file=/DOCREP/x0252e/x0252e00.htm (13.8.2005).
71. Morrisson, Christian in Johannes Jütting (2004) The Impact of Social Institutions on the Economic Role of Women in Developing Countries. OECD Development Centre, DEV/DOC(2004)03, <http://www.oecd.org/dataoecd/23/43/31652310.pdf#search='role%20of%20women%20economic%20development%20developing%20countries'> (9.2.2006).
72. Mullenkei, Lucy (2002) Indigenous Women's Rights in Africa. Indigenous Rights in Commonwealth Project, Africa Regional Expert Meeting and Indigenous Peoples of Africa Co-ordinating Committee, South Africa, <http://www.cpsu.org.uk/downloads/Lucy%20Mullenkei.pdf> (10.10.2004).

73. Multi-Country HIV/AIDS (2000) Program for Africa (MAP). World Bank, <http://www.worldbank.org/afr/aids/map.htm> (29.11.2005).
74. Murimi, Joseph (2005) Banana team: Why we lost referendum. Na Estandard Online, http://www.estandard.net/hm_news/news.php?articleid=32692 (25.11.2005).
75. Mwangi, Makumi (1998) Women's Land and Property rights in Three Eastern Africa Countries http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/downloads/womprop.rtf (12.9.2004).
76. Ngece, Kunga (2004) The Role of Rural Women in Natural Resource Management in Kenya, <http://www.kit.nl/specials/assets/images/RoleruralwomeninKenya-Ngece.pdf> (23.7.2005).
77. NGO Profile: Kenya Human Rights Commission, <http://www.landweb.org/feature-Oct00-KHRC.doc> (10.10.2004).
78. Nyaga, Robert K., Diana Njeri Kimani, Germano Mwangi in Mwangi S. Kimenyi (2004) HIV/AIDS in Kenya: A Review of Research and Policy Issues. Kenya Institute for Public Policy Research and Analysis, Discussion Paper, No. 38, <http://www.kippra.org/Download/DPNO38.pdf#search='hiv%2Faid%20institute%2Ckenya'> (14.12.2005).
79. Nzomo, Maria in Patricia Kameri-Mbote (2003) Gender Issues in the Draft Bill of the Constitution of Kenya: An Analysis, <http://www.ielrc.org/content/w0301.pdf> (6.12.2005).
80. Okello, Rosemary (2003) Men's Property: Why East African Women have No Land Rights. V The East African, Vol. March 3-9, <http://www.caledonia.org.uk/land/okello.htm> (19.7.2004).

81. Onjala, Joseph (2002) Managing Water Scarcity in Kenya, <http://www.cdr.dk/theses/onjalabook.pdf#search='water%2C%20kenya'> (14.12.2005).
82. Opcijski protokol h Konvenciji o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk. V Vlasta Jalušič in Dean Zagorac, ur. (2004) Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti, 461-473. Ljubljana: Društvo Amnesty Internationalk Slovenije in Mirovni inštitut.
83. Orao, Allan (2005) Slow Progress Towards Meeting Millennium Goals. Na New People Media online, http://newpeoplemedia.org/Feature%20Service/2005/econs2005_kenyadev.htm (19.6.2005).
84. Pekinška deklaracija. V Vlasta Jalušič in Dean Zagorac, ur. (2004) Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti, 499-507. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Mirovni inštitut.
85. Pfeifer, Vesna (2005) Med resničnostjo in lažjo. Revija Ona, št 46, leto 7. Ljubljana: Delo, d.d.
86. Picture Gallery (1999) Life in a Nairobi Slum. BBC Online Network, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/509834.stm> (13.12.2005).
87. Protokol k Afriški listini človekovih pravic in pravic ljudstev o pravicah žensk v Afriki. V Vlasta Jalušič in Dean Zagorac, ur. (2004) Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti, 673-701. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije in Mirovni inštitut.
88. Public Expenditure Review, The (2004). The Public Expenditure Review Secretariat, Kenyan Ministry of Planning and National Development, http://www.planning.go.ke/pdf/PER_2004_Final_Report.pdf (12.12.2005).

89. Replies to Questionnaire on the Implementation of the Beijing Platform for Action (A/52/231) (1997),

<http://www.un.org/womenwatch/daw/followup/responses/kenya.htm>

(18.11.2005).

90. Report of 1998/99 Labour Force Survey (2003). Central Bureau of Statistics, Nairobi, Kenya, <http://www.cbs.go.ke/downloads/pdf/1f9899.pdf> (28.2.2006).

91. Report of the Commission on the Status of Women, 47th session, Supp. No. 7,

<http://www.lex.unict.it/eurolabor/documentazione/stati/uk/report250303.pdf#search='resolution%2047%2F1%20on%20women%20C%20the%20girl%20child%20and%20human%20immunodeficiency%20virus%2Facquired%20immunodeficiency%20syndrome%20%28HIV%2FAIDS%29'> (31.1.2006).

92. Report of the Fourth World Conference on Women (1995) Beijing declaration and the Platform for Action, <http://www.un.org/esa/gopher-data/conf/fwcw/off/a--20.en> ali

<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/> (5.10.2005).

93. Report of the Secretary-General (2005) Improvement of the situation of women in rural areas. United Nations General Assembly, 60th session, A/60/165.

94. Report of the United Nations Conference on Human Settlements (1996) The Istanbul Declaration, <http://www.unhabitat.org/unchs/english/hagenda/ist-dec.htm> (28.9.2005).

95. Report of the United Nations Conference on Human Settlements (1996) The Habitat Agenda,

<http://www.unhabitat.org/unchs/english/hagenda/> (28.9.2005).

96. Resolution E/2003/27 (2003) Commission on the Status of Women. Resolution 47-1, <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw47/csw47Res47-1.pdf> (5.10.2005).
97. Reuters (2005) Kenyans set to reject referendum. Na Abc Net Online, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200511/s1514527.htm> (25.11.2005).
98. Schäfer, Rita (2000) Gender und ländliche Entwicklung in Afrika. V Politik und Zeitgeschichte, Vol. B 13-14/2002, http://www.bpb.de/publikationen/5FBGGO,3,0,Gender_und_l%E4ndliche_Entwicklung_in_Afrika.html#art3 (20.7.2004).
99. Selva, Meera (2005) President Kibaki's mandate crumbles as Kenya rejects new constitution. Na News Independent Online, <http://news.independent.co.uk/world/africa/article328709.ece> (25.11.2005).
100. Selva, Meera (2005) Women's rights row to derail Kenyan reform vote. Na News Independent Online, <http://news.independent.co.uk/world/africa/article328482.ece> (25.11.2005).
101. Strickland, Richard S. (2004) Women's Property and Inheritance Rights in the Context of HIV/AIDS in Sub-Saharan Africa, http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/downloads/womens_property_insurance_rights_in_hiv_context_ssa.pdf (10.10.2004).
102. The Commission on the Status of Women (2003) Resolution 47/1 on Women, the girl child and human immunodeficiency virus/acquired immunodeficiency syndrome (HIV/AIDS), <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw47/csw47Res47-1.pdf> (28.9.2005).

103. The Role of Women in Economic Development (1989) Kenya. The World Bank
http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/06/28/000178830_98101903345035/Rendered/PDF/multi_page.pdf (17.10.2005).
104. The World Bank (2005) Meeting the Challenge of Africa's Development: A World Bank Group Action Plan,
http://siteresources.worldbank.org/INTAFRICA/Resources/aap_9_7_05.pdf
(17.9.2005).
105. Towards Water Secure Kenya (2005). Global Water Partnership,
<http://www.gwpforum.org/gwp/library/securewaterkenya.pdf> (14.12.2005).
106. Tretjak, Franc (2004) Afrika jutri: izhod iz teme ali zlom kontinenta. Ljubljana: Založba Karantanija.
107. UNESCO Nairobi Office (2006) Gender, http://www.hivaids.nairobi-unesco.org/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=56
(2.2.2006).
108. UNICEF Monitoring and Statistics (2005) Kenya,
http://www.unicef.org/infobycountry/kenya_statistics.html (15.12.2005).
109. UNSD Millennium Indicator Database (2005) Kenya Millennium Indicators, <http://unstats.un.org> (26.11.2005).
110. Van den Brink, Rogier (2003) Land Policy and Land Reform in Sub-Saharan Africa: Consensus, Confusion and Controversy,
http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/downloads/ssalplr.rtf (10.10.2004).
111. Vanni, Alida (2005) Bolečina odraščanja. Revija Ona, št. 8, leto 7. Ljubljana: Delo, d.d.

112. Walsh, Janet (2003) Double Standards: Women's Property Rights Violations in Kenya. Human Rights Watch, Vol. 15, No. 5 (A), <http://hrw.org/reports/2003/kenya0303/> (25.6.2004).
113. Water and Sanitation Programme (2005). UN-HABITAT, <http://www.unchs.org/programmes/water/introduction.asp> (17.12.2005).
114. Water Sector Reforms Enters Home Stretch (2005) Kenyan Ministry of Water and Irrigation, <http://www.water.go.ke/article%20WSR.html> (17.12.2005).
115. Whitehead, Ann in Dzodzi Tsikata (2003) Policy Discourses On Women's Land Rights In Sub-Saharan Africa: The Implications Of The Re-Turn To The Customary. V Journal of Agrarian Change, Vol. 3, Nos.1 and 2, January and April, 2003, 67-112. Blackwell, http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/landrights/downloads/return.rtf (10.10.2004).
116. Women 2000: GA Special Session (2000), <http://www.unsystem.org/ngls/documents/text/roundup/56wom2000.txt> (31.1.2006).
117. Women's Property Rights in Kenya's Draft Constitution (2003) A Joint Letter to Delegates of Kenya's National Constitutional Conference. Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/press/2003/08/kenya082203-ltr.htm> (23.7.2005).